

मोनरी संझर

R.M. 152 R

22226-

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કાપીગણિત વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૪૧૧૮- વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ સ્તોત્રેશી સંધ્યા

વિષય દ્વિતીય

મી. ૧૪૧૧૮-૧૯૫૬
૧૪૧૧૮-૧૯૫૬
૧૪૧૧૮-૧૯૫૬

પુષ્પ-વાટિકા] શ્રી સરસ્વત્યૈ નમઃ [પુષ્પ:-૨૯ મું.
 ---રાજસ્થાનના ઇતિહાસનું એક યાદગાર પાનું---

સોનેરી સંધ્યા

—: વા :—

રૂપેરી રાત

હિંદુ-મુસ્લીમ બેઠના...મસ્તક જેને વંદ્યા,
 અમર ઈર્ષ ઇતિહાસમાં એ સોનેરી સંધ્યા,
 + + + +
 રહે અવિરાગ જ્ઞેયમાં...વીર પૂજનની વાત,
 ચૈત માસની પૂર્ણિમા...એ રૂપેરી રાત.

પ્રયોજક:—
 શ્રી. "પુષ્પ."
 વાડીકળીઆ
 પગથા.આ રોડી.
 સુરત.

અ.વૃત્તિ પહેલી.
 જ્યેષ્ઠ સ્વામિત્વના સર્વાધિકાર
 પ્રયોજકને સ્વાધીન છે.
 પ્રત-૨૦૦૦

પ્રકાશક:—
 બદામી અવસ
 પુસ્તકેલર્સ એન્ડ
 પબ્લીશર્સ,
 સુરત.

શ્રી સરસ્વતી મંદિર.

કાળપીઠ બબર-યુનીયન સ્કુલ પાસે-સુરત.
 મૂલ્ય:—આઠ આના.

બે બાલ

મહારી પુષ્પવાટિકાના આ ઓગણત્રીસમા પૂલમાં વહે છે દેવી શારદાના ચરણકમળનું પૂજન કરે છે. અભિમય દ્રષ્ટે ભગવતી એને અન્ય આગામી પુષ્પો પેડે સ્નેહથી સ્વિકારે-સત્કારે, એટલીજ અભ્યર્થના અને અભિલાષા !

આ પુષ્પને ચૂંટાયને આજ બે વર્ષ વીત્યાં, એટલે એની પરિમલ સર્વથા નષ્ટ થઈ નય, એ સ્વાભાવિક છે, છતાં પણ એની પરિમલ કાયમ રાખવા આજ બની શકે એટલો પાણીનો પુનઃ છંટકાવ એની ઉપર કરવામાં આવ્યો છે.

સંવત્ ૧૯૮૨ ના “પ્રતાપ” પત્રના દીપોત્સવી અંકમાં આ વાર્તાવીર-પૂજનને નામે મહેં જ્યારે પ્રથમ લખી, ત્યારથીજ મહારા સ્નેહીઓની એજ પ્રસંગ ઉપર એક સુંદર પુસ્તક લખવાની મહેને સૂચના થઈ, અને જો કે રૂપનગરની રાજકુવરી વિગેરે નવલકથાઓ આ વસ્તુના આધાર ઉપર લખાઈ ગયેલી હોવા છતાં પણ મહેં એ સાહસ ખેડ્યું. પરંતુ અકળિત કુદરતના કેટલાંક અણધાર્યા સંજોગોને લઈને એ આજ પર્યંત એમની એમ અપ્રસિદ્ધ રહી ગઈ.

પરંતુ આજ બરાબર બે વર્ષે એ વિસરાયેલી વાત ફરી તાજ થઈ, અને પરિણામમાં ઘણાજ સુધારાવધારા સાથે સંક્ષેપમાં એ પુસ્તક આકારમાં બહાર પડી.

ટોડ રાજસ્થાનના ઇતિહાસનું આ એક ગૌરવવન્તું પાત્ર હોઈ વસ્તુ અક્ષરેઅક્ષર ઐતિહાસિકજ્ઞ આલેખવામાં આવી છે. ફક્ત ઇતિહાસિક-સત્યને આંચ ન લાગે એમ રાજકન્યા પ્રભાવતીને પુરપ-પોશાક પહેરાવી વીરતાની પરિસીમા બતાવી છે, એટલેજ પ્રસંગ સંસ્કૃતિ આણીવા ખાસ કરીને કાલ્પનિક યોજ્યો છે. તેમજ એ દૂત બનેલી રાજકન્યા અને મોગલ દૂત મીર ઉદયપુર, રૂપનગર અને દિલ્હીમાં નહિ જેવા વખતમાં જીવ-આવ કરતાં આલેખાયાં છે, એ અસાક્ય-વધારે પડતી વાત તરફ પણ વસ્તુ બધારણ સાચવવા આંખ મીચવી પડશે.

વિશેષમાં મસ્તકના મોંઘા દાન દેનાર ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ વીરાંગના હાડી રાણીના નામનો ઉલ્લેખ ક્યાંય ન મળી શકવાથી સંઘ્યા કુમારીનું કાલ્પનિક નામ રહે એને માટે થોજી લીધું છે. જે દિવસે એ વીર પતિ-પત્નિએ પોતાના મોંઘા પ્રાણ પાથરી, જીવન સંઘ્યા કરી, તે ચૈત્રી પૂર્ણિમાનો વીર-પૂજનનો રૂપેરી રાત યુક્ત ચાદગાર દિવસ ભારતવર્ષના ઇતિહાસમાં સોનેરી અક્ષરે લખાયો. અલખત એ સંઘ્યા હતી, પરંતુ શ્યામલ નહિ સોનેરી સંઘ્યા હતી ! રાત હતી, પણ કાળી નહિ રૂપેરી રાત હતી !

આ પ્રસંગ ઉપર લખાયેલાં અન્ય પુસ્તકો કરતાં આ ન્હાનકડા પુસ્તકમાં ઘણી નવીનતાઓ છે, અને એવી નવનવી પ્રેરણાઓ પ્રભો ! નિરંતર પ્રકટાવતા રહે, એવી પ્રાર્થના સાથે પ્રણામ !

સંવત્ર ૧૯૮૪	{	ભવદીય,	{	વાલીફળીઆ,
શ્રી કૃષ્ણ જન્માષ્ટમી		"પુષ્પ."		પગથીઆ શેરી,
		જ. હી. બદામી.		સુરત.

સમર્પણ.

શ્રીયુત્ત

છગનલાલ કેશવરામ ઝવેરી.

નં-૧૫ મોગલસ્ટ્રીટ-રંગુન.

મહારી આ કૃતિને બહાર પાડ્યા માટે એક સ્નેહી તરીકે
આપે આપની શ્રીમંતાઈનો જે સ્તુત્ય સદુપયોગ કર્યો છે, અને
હવે પછી પણ આપનો સખી હાથ સ્નેહલાલે મહારી આ અન્ય
કૃતિઓ માટે યથાયોગ્ય લખાવવા આશા આપી છે, એ
આશામાં તે આશામાં આશાભરી આપે અને આશાભર્યાં હોય આ

—:❖:— પુષ્પ-પાંદડી —:❖:—

આપના કરકમળમાં આજ સપ્તેમ સમર્પણ કરું છું.

—: ભવદીય :—

“ પુષ્પ. ”

પ્રકાશક:—બહામી પ્રધર્સ. કલુપીક બન્દર-મુરત.

મુદ્રક:—ગોવિંદજી હાદ્યાભાઈ નાયક.

મુદ્રણસ્થાન:—અનાવિલ ખંદુ પ્રી. પ્રેસ. બરાનપુરી ભાગલ-મુરત.

સોનેરી સંધ્યા

—: વા :—

૩ પેરી રાત

પ્રયોજક:- “પુષ્પ.”

પુષ્પ:-૧૯.

“લોહી છંટાયું.”

રત સમ્રાટ ઔરંગઝેબનો બચ !”

કાનના પડદાને ભેડી નાખે એવી આ બચગર્જના દિલ્હીના દરવારમાં આજ નેશબેર ગર્જાઈ રહી હતી. એ એ વખત હતો, કે બ્યારે રણશૂરા રાજપૂત વીરસાઓનો ભાગ્યમાનુ અરતાયળે અને દગાઆજ મોગલ સામ્રાજ્યનો ભાગ્યરવિ ઉદયાયળે હતો.

દારા, સુળ અને મુરાદ ત્રણે ભાઈઓને પોતાની પ્રપંચગળમાં બકડી માંદોમાંદો અથડાવી મારી પોતાના રાજ્યસોબનો માર્ગ નિષ્કંટક કરી ચૂકેલો પિતૃદોષી અને ધર્મોષ ઔરંગઝેબ પોતાના સગા આપ શાહજહાંને કેદ કરી આજ ભર્યા દરવારમાં પોતાને મસ્તકે ભારતવર્ષનો રાજ્યસુક્રુટ મૂકાવી રહ્યો હતો. એક વખતના શૂરવીરોના શૂરવીર, તે રાજપૂત સરદારો પણ આજ અંદર અંદરના કણ્ઠે કરી મોગલોની મોજડી ઉપાડનાં દાસના પણ દાસની દયાઝનક સ્થિતિમાં એને ભારતસમ્રાટ કહી માત સાત સલામો ભરી રહ્યા હતા.

આખરે એના લગ્ન લાગે મૌનવીનો આશીર્વાદ દેતો હાથ પડ્યો, એના મુત્સદ્દી અને ધર્માંધ મસ્તકે ભારતવર્ષનો તાજ મૂકાયો. એના બંધુધાતી લોહીવાળા હાથમાં પવિત્ર રાજ્યદંડ અર્પાયો. પાક પરવરદિગારના ખોટા કસમ ખાઈ એ દિલ્હીના ન્યાયતપ્ત ઉપર વિરાજ્યો. એના પ્રપંચપાસાએ એને છેવટે પોષારના દાવ પડાવી જીતાડ્યો. આજ એ ભારતસમ્રાટ થયો, એના મનની વર્ષોની મુરાદ આજ મહા પ્રયત્ને પૂર આવી.

મોગલ તેમજ રાજપૂત બંનેના દીલ એક સરખી રીતે જીતવા આજના દરબારમાં એણે દરેકને તેની યોગ્યતા મુજબ ન્હાની મ્હોટી બક્ષીશો વડે નવાજવા માંડ્યા. ત્યાં એકાએક આ મંગળ પ્રસંગે એક વયોવૃદ્ધ ખારોટ એક સુવર્ણની થાળમાં બેટની વસ્તુ લઈ આવી ઉભો. બાદશાહને નમસ્કાર કરતાં તેણે કપડાંથી ઢાંકેલી થાળ તેના પગ આગળ મૂકી પોતાના સ્વાભાવિક સ્વભાવાનુસાર મંગળ શબ્દો ઉચ્ચાર્યાં :

“વાધો ગૌરવ વિશ્વમાં...મળો વિનય સન્માન,
અમર રહો ઇતિહાસમાં...દિલ્હીના સુલતાન.
એક ન્યાયથી પાળજો...પ્રજા હિંદુ-ઈસ્લામ,
ચાવહુ ચંદ દિવાકરૌ...રહો તમારું નામ.”

“પધારો, ખારોટજી ! આપ ક્યાંથી આવો છો ? કોનો અને શો સંદેશો લાવો છો ?” ઔરંગઝેમે આ ખુશાલીને દિને એની કાવ્ય પ્રશંસાથી પ્રસન્ન થઈ એક સુંદર શાલ એને બેટ આપતાં હસમુખે મોઢે સલામ કર્યો.

“ભારતસમ્રાટ ! હું રૂપનગરથી આવું છું.”

“બલે ! રૂપનગરના રાજવી પોતે કેમ ન પધાર્યા વાર ?”

“મહારાજની પ્રકૃતિ જરા અસ્વસ્થ હોવાને લીધે એમણે મહેનજ અત્રે આપની આમંત્રણ પત્રિકાને માન આપી મોકલ્યો છે, અને કહાવ્યું છે, કે: “ભારતસમ્રાટ! એમના પૂર્વજોને પગલે આસી આસતી આવેલી અમારી જૂની મિત્રતાને નિભાવી રાખશે, તો વખન આવે અમે રાજપૂતો અમારો જન પણ મોગલ સલ્તનતને માટે કુરબાન કરતાં પાછા હઠીશું નહિ.”

“બહુ સારું, એજ કે કંઈ બીજું?”

“વિશેષમાં આપના રાજ્યાભિષેકને શુભ અવસરે આ અમારા મહારાજ તરફથી નજીવી ભેટ.”

“હા...એવી તે શી અણુમોલી વસ્તુ તમારા મહારાજાએ નજર કરી છે, કે આટલાં જતન! ઉધાડો જોડો, શું છે અંદર?”

“ફૂલ નહિ ને ફૂલની પાંદડી, અમારા ન્હાનકડા રાજપૂતે જે કંઈ મળ્યું છે, તે મોકલ્યું છે. લ્યો, જુઓ મહારાજ!”

બારોડે એ થાળ ઉપરથી વસ્તુ આવરણ દૂર કર્યું, એટલે એમાં જે ભેટની વસ્તુ હતી, એની ઉપર ઔરંગઝેબ તથા તેના તમામ સરદારોની નજર પડી.

“આ શું? બારોડ! મહારી મસ્કરી? અને તે આવે મંગળ પ્રસંગે?” ઔરંગઝેબ સિંહાસન ઉપરથી અર્ધો ઉછળી લાલચોળ આંખે ગજ્યો.

“નહિ કૃપાનાથ! આ મસ્કરી નથી પરંતુ માનપત્ર છે.”

“શું રાજ્યારોહણની ખુશાલીને પ્રસંગે રૂપનગરના રાજવીને મહારે માટે રત્નહાર ન મળ્યો, તે આ લોહાતું રમકડું મોકલાવ્યું?”

“મહારાજ ! રત્નહાર તો રમણીઓનો-રાણીઓનો શૃંગાર, બાકી આપ જેવા શૂરવીર સમ્રાટનું ભૂપણ તો આ સમશેરજી છે. ખેટું ન લગાડશો, અમારા રૂપનગરમાં રમણીઓને લાયક રત્નહારો ઓછાં. અને આવાં રણવીરને છાજતાં લોખંડી રમકડાંઓજ (તરવારો) વિશેષ છે...એટલેજ.....

હારો હીરા ને હેમના...શોભે સ્ત્રીઓની ગરદને,
શણગારમાં સમ્રાટ આ...સમશેર શોભે આપને.
જે રત્નથી રણુવાસમાં શરમાળ સુન્દરીઓ રમે,
તે કાચના કટકા વડે શું આપને રમતું ગમે ?

હું નથી સમજી શકતો, કે બડવીર ભારતસમ્રાટ આ શો સવાલ પૂછે છે ?

મરદાનગીની રમત તો હાથી અને વનરાજની,
ને સાકમારી હોય તો ઉરતાદ કુસ્તીબાજની.
એની જગ્યે રાજ રમાડે આજ મરધા-કૂકડા,
લલચાય દેખી લાલ-પીળા પત્થરોના દૂકડા.
શૂરવીરને સ્વપ્નાય કેવા હાર ને શણગારના ?
સમ્રાટને શોભે રમકડાં ઢાલ ને તરવારના.

શહેનશાહ ! હવેજ સમજાય છે, કે અમારા મહારાજાએ એક શૂરવીરને શોભા આપે એવી વસ્તુ મોકલવામાં સજ્જડ થાપ ખાધી છે, દિલ્હીના સુલ્તાનના દીલની તમન્ના સમજવામાં.....”

“બસ કરો. આગનો ન્હાનો શો તણખો સુરજના પ્રકાશની બરોબરી શું કરવાનો છે ? રૂપનગરના સુઠીમાં માય એટલા ન્હાનકડા રાજ્યનો એક ખંડિયો રાજા ભારતસમ્રાટના દિલની તમન્ના સમજવાને જટલો નાલાયક છે, તેટલોજ તેનો ખે બહામનો સેવક ખારેટ તેની

ઉપર ટીકા કરવાને પણ નાસાયક છે. તમારું રૂપનગર કેવળ શસ્ત્રો અને શૂરવીરોથીજ ભરેલું છે, કેવળ તરવાર તાણવાતુંજ સમજે છે, બાકી વિનય વિવેકમાં તો કંઈજ સમજતું નથી. રાજા અને પ્રજા બંને યુદ્ધનેજ ઝોળખે છે, કે કોઈ જીવનના રસ અને આનંદને પણ ઝોળખી જાય છે ?” ઐયારંગજેબના સેનાપતિએ આગેટને જડાંતોડ જવાખ આપ્યો.

“બુલો છો, સેનાપતિસાહેબ! રૂપનગરમાં કેવળ શસ્ત્રભંડાર નહિ, પરંતુ શૃંગાર-અલંકાર પણ છે. રાજા અને રૈયત જેવાં જીવન જીવી જાય છે, તેવાંજ મરણની મોજ પણ માણી જાય છે.”

“તો પછી એને શોભાવનાર સૌન્દર્યશાળીઓનો અભાવ હશે.”

“એ તો બોલશેજ મા. રૂપનગરની રાજકન્યા પ્રભાવતીની પ્રભા પાસે ભારતસમ્રાટ ! તમારી તમામ મોગલ સદતનતની શાહનદીઓ અને સુંદરીઓ પાણી ભરે છે. અમારા રૂપનગરમાં એકલા યુલુ નહિ પરંતુ સાથે એના નામ પ્રમાણે રૂપાળાં રૂપ પણ છે. આજ આખા ભારતખંડમાં પૂછો, તો પ્રભાવતીની પ્રભા ! એટલે શું ? એકજ !

કાયા કમળની પાંદડી જેમાંથી કોમળતા ઝરે,
સૌન્દર્યની સુરભી તણા દીપાં અખંડિત નીતરે.
મોહક કળાયલ મોર શી નિજ પાદ-પગલીઓ ભરે,
એ પદ્મિનીની પગલીએ કુમકુમ અને પુષ્પો ખરે.

અમૃત ઝરતી આંખમાં શરમાળતા સીંચી ભરી,
જેની જગત્માં જોડ નહિ એવી અનૂપમ સુંદરી.
નિર્ખી વદન-કાન્તિ કળા એ ચંદ્રની કરમાય છે,
રે ! સ્વર્ગ કન્ધાઓય...એને જોઈને શરમાય છે.”

“થું બોલ્યા? ખારોટ! ફરી બોલો જોઈ! પ્રભાવતી! રૂપનગરની રાજકન્યા! અને તે આખા ભારતવર્ષમાં એકજ! આહા!” ભારતસમ્રાટને સૌન્દર્યનું તીર વાગી ચૂક્યું.

“એકજ એકજ અને એકજ! એક વાર નહિ પણ પરંતુ એક હજાર વાર.”

“તો પછી આવે સુંદર અવસરે એવી બેનમૂન ભેટ ધરી મહારી મહેરબાની મેળવવાને બદલે તમારા મહારાજે આવું લોહનું હથિયાર શા માટે મોકલાવ્યું?”

“રાજકન્યા! અને તે આપને ભેટ? રાજપૂત કુમારિકા, અને તે મોગલસમ્રાટના રંગમહેલમાં? ભારતસમ્રાટ! તમે આ થું બોલો છો?” ખારોટની આંખો બાદશાહની આ આશ્ચર્યતાબરી માગણીથી ફાટી ગઈ.

“બસ...હવે એક અક્ષર પણ આગળ બોલ્યા વિના મુંગા મુંગા અહીંથી ચાલતા થાવ. જઈને તમારા રાજવીને જણાવો, કે જો તમારે દિલ્હીના શહેનશાહ સાથેનો ચાલતો આવેલો જૂનો સંબંધ કાયમ રાખવો હોય, અરે એથીય વધુ મજબૂત કરવો હોય, તો રાજકન્યા પ્રભાવતીને આજના મંગળ પ્રસંગની ખુશ્ખાલીમાં ભેટ ધરવી. આવાં બોખંડના રમકડાંએ તો ભારતસમ્રાટના સામ્રાજ્યમાં જોઈએ એટલાં છે, એ એને ન જોઈએ. એના રોનકદાર રણવાસ તો આવી ઝળહળતી રૂપની રોશની વિના સૂતા અને અંધારાં છે. માટે સમશેરના નહિ પરંતુ સમ્રાટને તો સૌન્દર્યના યાને તમારી સુકુમાર સુતાના નજરાણાં જોઈએ છે.”

“આપની આ ગેરવ્યાજબી માગણી સ્વયંને પણ સ્વિકારી શકાય એમ નથી. સમ્રાટની ઇચ્છા પાર પડવી તદ્દન અસંભવિત છે.”

“તો પછી ભારતસમ્રાટની હાલની ઈચ્છા તે આસામાં પડ્યાશે.”

“પરંતુ આવાં ગેરકાયદેસર યુદ્ધના આવાહન આપતાં અગાઉ તેનું કારણ બતાવવું પડશે.”

“આ શમશેર ! એજ એક બહાનુ. ભરી સભામાં દિલ્હીશ્વરની આવી મશ્કરી ! આવું અપમાન ! એ કારણ કાંઈ નહાનુસનું છે ?”

“પણ...પણ.....જહાંપનાહ.....”

“અસ. હું હવે કાંઈજ સાંભળવા માંગતો નથી. મ્હારો નિશ્ચય એકજ અને અડગ છે. મીર !” ઔરંગઝેમે પોતાની પડખે ઉભેલા બળવાન રાજ્યદૂતને હાંક મારી.

“આસા, ખુદાવિદ !”

“આ ખુદા ખારોટને અહીંથી બહાર કાઢો, અને તમે આજને આજ હું લખી આપું એ રૂકકો લઈ રૂપનગર રવાના થાવ. સાચે મ્હારી મશ્કરીનો એવોજ તીખો જવાબ પણ તમારે લેતા જવાનો છે. રૂપનગરનો માંડલિક રાજ એ પત્ર વાંચ્યા પછી, એ વસ્તુઓ અવલોક્યા પછી, અને મ્હારો સંદેશો સાંભળ્યા પછી શો જવાબ દે છે ? તે લઈ જલ્દી પાછા ફરો...જાવ...સેનાપતિ ! ચાલો, દરબાર બરખાસ્ત કરી રૂકકો લખી નાખો.”

“જેવી જહાંપનાહની ખ્વાહીશ.”

કુર્નિશ બળવી મીર ખારોટનું કાંડુ પકડી એને રાજદરબારની બહાર કાઢી ચાલતો થયો. દરબારીજનો પણ એક પછી એક આ વિનાકારણ વેચાતી બ્હોરી લીધેલી વિપત્તિનો વિચાર કરતાં મુંઝે મોઢે વેરાઈ ગયાં. રહી કેવળ એ વ્યક્તિ ! શહેનશાહ અને સેનાપતિ ! અને તેઓ રૂપનગરના માંડલિકને માટે પત્ર તૈયાર કરી રહ્યા હતા.

ન્યારે એજ ન્યાયદરવારના દરવાજા આગળ પોતાની જન્મભૂમિ ઉપર હાથે કરીને વિપત્તિનું વાદળ ખેંચી લાવનાર પેસો કમનસીબ આરોટ માથે હાથ મૂકીને નિશ્વાસ નાખતો નીચું જોઈ દડ દડ આંસુ ટપકાવી રહ્યો હતો. એ અભાગીઓ વૃદ્ધ પુરૂષ ભરાયલી આંખે અને ગદગદ કંઠે એટલુંજ બોલ્યો: “હાય ! ઓ વિધાતા ! હવે શું થશે ? મહારી કાવ્યશક્તિ કે જે રડતાંને હસાવવા સમર્થ હતી, તેણે આજ હસતાંને રડાવવાની ગરજ સારી છે. અને રૂપનગરની રાંકડી રૈયત છૂંદાશે, રાજપૂત-કન્યા બળાતકારે મોગલના અનાનખાનાને શણગારશે, એ મહાપાપને માટે જવાબદાર કોણ ? જોખમદાર કોણ ? મહારી આ બદ્ધબોલી છલ !

અપરાધ મહારો એકનો...શિક્ષા થવાની લાખને,
હાથે કરીને પૂંક મારી મહેં ઉડાડી રાખને.
એ રાખ ઉડીને હવે મહારીજ આંખો પૂરશે,
માતૃભૂમિ મુજ જીભની જાંજીર માંછી ઝૂરશે.
મહારી ભયંકર ભૂલથી સાગર વહેશે લોહીના,
ઇતિહાસમાં ન્યારે લખાશે નામ જોજો કોઈના.

અપરાધ ! ભૂલ ! અને એનું પ્રાયશ્ચિત્ત પણ એવુંજ હોવું જોઈએ.”
કહેતાં આરોટખીજી પળે પોતાની બેઠમાંથી તીક્ષ્ણ ખંજર ખેંચી કાઢ્યું.

“અભિમાનમાં અધો બન્યો તેનો નતીજો જોઈ છે,
પરિણામમાં પસ્તાઇને આ પ્રાણ આજે જોઈ છે.
રડશે હજારો એક દિન આજેજ હું તો રોઈ છે,
મહારી કાલેલી ભૂલ હું મહારા રૂધીરથી ધોઈ છે.”

એણે આંખો મીંચી એ પેટમાં હુલાવી દીધું. એ પડ્યો. રૂપનગરને દહાય લગાડનારે એ આગમાં પહેસો અંપાપાત કર્યો.

શયતાનને આંગણે આજ શહીદનું લોહી છંટાવ્યું.

પુખ્ત:-બીજું.

“આશાભર્યાં ઉર.”

હીને કાંગરે જ્યારે મોગલ સલ્તનતના ખુલંદ સિતારાની ઝાંખી કરાવતો. ૩૫૨ી ચાંદના ચિહ્નવાળો વિજયવાવટો ફરકી રહ્યો હતો. ત્યારે ભારતવર્ષનાં બડવીર રાજપૂત ભૂપાળોની સ્થિતિ ધણીજ કફોડી હતી. મારવાડના મહોડ કુળની એક બે નહિ પણ અનેક શાખાઓ થઇ ગઈ હતી. ધણાખરા રાજકુમારો સરદારો અને સૈનિકો પોતાના પ્રાચીન રાજ્યો છોડી રૂપનગરમાં આવી વસ્યા હતા. રૂપનગર પણ કાળની કઠિણાઇએ ઠરી દૈવાધીન બની મોગલ-સમ્રાટની સત્તા નીચે મસ્તક નમાવી ખંડણી ભરી રહ્યું હતું. ત્યાંના મહોડ-વીરો મોગલ-સલ્તનતના તાબામાં સાધારણ સામંતોની પેઠે સેવા કરી રહ્યા હતા.

અંદર અંદરના લડાઇ-ઝગડાને આ નિર્માલ્ય પરતંત્ર અને ગુલામી દશા આભારી હતી. કંઈ કેટલાંયે સ્વતંત્રતાપ્રિય અને સ્વમાની રાજપૂત વીરલાઓને પોતાના જાતિઅંધુઓ મોગલોની મોજડીને સલામ ભરે એ સાક્ષતું હતું, કાંટાની માફક ખૂંચતું હતું, પરંતુ શું કરે? હાલ વગર એકલી તલવાર તે ક્યાં સુધી ઝૂઝે? પડખે હાથો રહી હિમત આપનાર પણ એને જોઇએને?

અને એવા કૂસંખી વાતાવરણમાં પણ પોતાતું કંઈક સ્વમાન અને શૂરાતન જળાવી રહેલું હોય, તો તે એક રૂપનગર હતું. એ ન્હાનકડા રાજ્યના વીર અને ધર્માભિમાની માંડલિક રામને દિન પ્રતિ

દિન શશિકલાની માફક વિકાસ પામતી એક પંદર વર્ષની વીર પુત્રી હતી. એનું નામ કુમારિકા પ્રમાવતી ! ભર યુવાનીને હીંડોળે હીંચતી એ રાજમાળા સોળમા વર્ષમાં અત્યારે પ્રવેશી રહી હતી. એને રિમતભર્યે મુખડેથી, શરમાળ આંખડીએથી અને આશાભર્યાં હૃદયેથી સૌન્દર્ય સ્નેહ અને પવિત્રતાની પરિમલ નીતરી રહી હતી, આંધળા પુષ્પધન્વાની પ્રેમવાટિકાએ એ વીર પિતાની વીર બાળા અત્યારે વીરના મન ઉભવી રહી હતી, વીરના પૂજન કરી રહી હતી.

રાજમહાલયથી દૂર આવેલા એક એકાન્ત સ્થાનમાં એ રહેતી હતી. ભગવદ્-મંકિત પૂજા-અર્ચા ગીતા-પઠન શાસ્ત્રાધ્યન અને શાસ્ત્રાધ્યન સિવાય તેની અન્ય કશીય પ્રવૃત્તિ નહોતી. મીરાંબાઈ જેવી આ રાજકન્યા જન્મથીજ સાદી સંસ્કારિત લગ્ન પ્રતિ અર્ચી ધરાવનાર અને પ્રભુ-પ્રેમમાંજ નિરંતર મસ્ત રહેનારી હતી. પોતાના નિવાસ સ્થાનમાં તે પરપુરુષનો પ્રવેશ સુદ્ધાં નહોતી થવા દેતી. અંગત સ્નેહી સગાં સિવાય અન્ય પુરુષને તે પોતાની પાસે બોલાવતીય નહોતી, તેમ પોતે કોઇની પાસે જતી પણ નહોતી. તેમ છતાં બુલેચૂકે કોઇ પુરુષનો સ્પર્શ થઇ જાય, તો તત્કાળ તે સ્નાન કરી નાખતી. આવી પવિત્ર વૃત્તિની અને સાધુશુવન ગાળતી રાજકન્યા સાદી છતાં સૌન્દર્ય અને શૌર્યની એનમૂન પ્રતિમા હતી. એના પવિત્રતાભર્યાં પ્રમાવશીલ મુખચંદ્ર રહામે વિકારની દ્રષ્ટિએ જોવાની કોઇની હિંમત નહોતી ચાલતી. એકાન્ત ગૃહશુવનમાં આટલી સાદી અને વિરક્ત હોવા છતાં એ રાજપૂત કન્યા શાસ્ત્રાત્મની બારે શોખીન હતી.

“ઐરંગઝે પતો દૂત રાજકન્યા પ્રભાવતિનુ માગુ કરવા આવ્યો છે, એ વાત આજ આખા રૂપનગરમાં વિજળીને વેગે ફેલાઈ ગઈ હતી. રાજાના પ્રભા આ વેળા ઇષ્ટદેવીનું પૂજન કરતી હતી. પાસેને કૂવે રાજ્યમહાલયની દાસીઓ નિત્યનિયમાનુસાર જ્યારે આજ પાણી ભરવા એકઠી થઈ, ત્યારે એમાંની એકે રાજકન્યાની માનીતી દાસી શશી કને વાત ઉપરથી વાત નિકળતાં એટલો મીડો ટૂંકો કરી નાખ્યો: કે “બહેન ! તું પણ ત્હારી આમની સાથે ફિલ્હી જશે કે ?”

શશીને આ વાત સાંભળતાંજ રોમેરોમમાં જવાળા સળગી, છતાં એણે વખત વિચારી ઠાવકે મોઢે જવાખ વાળ્યો: “જ્યારે તમારા નમાલાં સ્વામીઓના હાથ સમશેરને બદલે સુવર્ણકંકણોથી શણગારાશે, શરીર ઉપર સુરવાળને બદલે તમારા શૂરા સ્વામીઓ તમારી ચુંદડીઓ ઓઢશે, ત્યારે કદાચ એવો વખત આવે તો ખનવા જોગ છે.”

તત્કાલની ધાર જોવો આવો તીખો જવાખ આપી એ ધર્મભિમાની દાસી ત્યાંથી તુર્તજ રાજ્યકન્યાની પાસે પહોંચી ગઈ. શહેરમાં શેરી-ઝાંટે ચર્ચાતી વાત અને સહીઅરોની મશ્કરી તેને એણે ઠડક શબ્દોમાં ઠઠી સંભળાવી. નીડર રાજપૂત કુમારીએ એ સંધળી વાત ધીરજપૂર્વક સાંભળી. પછી એ ખેલી: “ફિકર નહિ, શશી ! આપૂ અને રૂપનગરના બહાદુરો હવે શો જવાખ આપે છે ? તે જુઓ, પછી વાત. દેવી શક્તિની મહેરથી સહુ સારા વાના થશે.”

“પરંતુ ભારતસમ્રાટની રહામે આય બીડવા આપૂ હિંમત કરશે ?”

“શશી ! કદાચ આપૂ પાછા પડે, પરંતુ સેનાપતિ રણવીર ક્યાં નાક જવા દે એમ છે ? જેણે સામ્રાટના માનમાં સમશેર બેઠ મોકલાવી, તે શૂરવીરે આગળથી વિચાર નહિ કર્યો હોય શું ?”

“પણ ખુદેન ! જ્યાં સઘળા સરદારોનો મત એક થશે, ત્યાં એકલા રણવીરભાતુ શું ચાલશે ?”

“તો પછી એ બાયલા સરદારોની જગ્યા આપણે શરમાળ મુંદરીઓ શોભાવી એમની પડખે ઉભા રહીશું, પરન્તુ રૂપનગરનું નાક તો નહિજ કપાવા દઈશું, રાજપૂતનું પાણી તો જરૂર બતાવીશું.”

“આહાના ત્યારે તો ચાલો, ખુદેન ! આજેજ રાણાજી દરબારમાં એ યવન-દૂતને જવાગ આપવાના છે.”

“એમ છે, ત્યારે તો થઈ રહેશે. આપણે પણ એ પ્રસંગે પડદા પાછળ જવાગ લઈ હાજર રહીશું, અને વખત આવશે તો લજબતો ત્યાગ કરી ધુધટને દૂર કરી જ્યાં દરબારમાં તલવાર તાણી બાપૂજીના બાયલા જવાબનો પ્રતિધાર કરશું.”

“ખુદેન ! તમે દરબારમાં જશો ?”

“શા માટે નહિ ? પુરૂષો જ્યારે પાણી ગુમાવશે, ત્યારે અજાણ્યા એની મેળે આગળ આવશે.” એટલું કહેતાં એ વીર પિતાની વીર પુત્રી દેવીને નમન કરી શક્તિના હાથ પકડી દરબારગઢ તરફ રવાના થઈ.

એના આશ્ચર્યથી ઉર આજ શૌર્યથી છલકાતા હતાં.

શ્રી. “પુ.પ.” કૃત.
“એ ઘડી મોજ.” પાંચ આના.

પુખ્ત:-૩૭૫.

“ જવાબ ”

ગલ સમ્રાટને આંગણે રાજ્ય આરોહના લોહી
છંટકાવતો કાતીલ ધા જેમના કાળજી કંપાવી
રહ્યો હતો, એવા સરદારો સાથે રૂપનગરના
માંડલિકે આજ એક ભવ્ય દરવાજા બંધો હતો.
દિલ્હીશ્વર ઐરંગઝેમના પત્રનો જવાબ સર્વાનુમતે
આજના દરવાજામાં આપવાનો હતો. સભા સર્વત્રમાં
શાન્તિ પથરાયેલી હતી. એક આગુ વચનદૂત મીર પશુ બે લોખંડી
પેડીઓ સાથે મુઝના આંટા ચઢાવતો મગરૂરીથી ઉભો હતો.

પત્રનો સારાંશ દૂતના આવતાં પહેલાંજ માંડલિકે તમામ સરદારોને
કહી સંભળાવ્યો હતો. “ જવાબ શું આપવો ? ” એનોજ હવે નિર્ણય
કરવાનો હતો. એટલે રૂપનગરનો રાજવી સિંહાસને બેઠો બેઠો બોલ્યો :

“ મીર ! ભારતસમ્રાટનો રોમેરોમ જવાબ સળગાવે એવો અયોગ્ય
સંદેશ અમે પત્ર દ્વારા ખસી ચૂક્યા છીએ. એમાં લખે છે, કે
“ રૂપનગરની રાજકુંવરીનો સંબંધ દિલ્હીના સિંહાસન સાથે કરી
દિલ્હીશ્વરની મંજૂરા મંજૂર રાખવી, નહિ તો પછી આ સાથે મોકલેલી
બે વસ્તુઓમાંથી ગમે તે એકની વિચારપૂર્વક પસંદગી કરવી. તમે
અધિશાળી છો, એટલે તમને એનો અર્થ સમજાવવો નહિ પડે. એક
શત્રુતાની ગરજ સારી ધા કરશે, તો ખીજ રતેહની રસ્સીને વધુ
મજબૂત કરશે. કેમ ? પત્રનો સારાંશ તો આજનો ? ”

“ જી...હા...જે કંઈ ફરમાવ્યું હોય તે ”

“ તો લાવો, બતાવો, જે બે ચીજ તમે ગણકાસે દરબારમાં રજુ કરવાની કહી હતી, તે ક્યાં છે ? રજુ કરો. ”

“ આ રહી, હાજર છે. ” કહી દેને બાદશાહે મોકલાવેલી બે માર્મિક વસ્તુઓ રૂપનગરના રાજ્યદરબારની વચ્ચે મૂકી. “ એક તો આ રત્નહાર અને બીજી આ તમારીજ મોકલાવેલી તેજસ્વી તરવાર. ”

સરદાર, સામંત, સેનાપતિ અને માંડલિક સર્વ ક્રોધ એ બે વસ્તુઓને જોઈ રહ્યા. પોતાની પાઠવેલી સમશેરનો અસ્વિકાર અને અપમાન એ રાણાના વીર સેનાપતિ રણવીરના હૃદયમાં હાડોહાડ લાગી આવ્યું. “ શું સત્તાનું આટલું બધું અભિમાન ! મ્હોટાઇનું આટલું બધું ધમંડ ? ”

અગ્નિના બડકામાં ધીની આદતિ થઈ ચૂકી. રાડોડરાય સ્વભાવે ડરપોક છતાં પણ આવાં આજરૂગમનના અવસરે કેશરી ધુરંદ્રે એમ લાલચોળ આંખે ગર્જતો અને વીરતાથી કંપતો સિંહાસન ઉપરથી ઉતરી નાંચે આવ્યો. એક ક્ષણ પોતાની રદામે પડેલી પેલી બે વસ્તુઓ ઉપર એણે આંખ ફેરવી લીધી. સહુ ક્રોધના આતૂર ડોળા માંડલિક હવે શું પસંદ કરે છે ? શું સમજે છે ? અને શો જવાબ આપે છે ? એ જાણવા એનીજ તરફ ટીકી રહ્યા. એ વયોવૃદ્ધ નહિ પરંતુ અનુભવવૃદ્ધ રાડોડરાયે પોતાના જમણા હાથે બેઠેલા સેનાપતિ રણવીર તરફ જોયું.

રણવીર રાજવીની નિર્જાનતા પામી ગયો, એટલે તરતજ ઉભો થયો, અને બોલ્યો : “ આઝાદી, આઝાદી અને આજરૂને માટે મરી શીટનાર

માતૃભૂમિના વીર સંતાનો ! શૂરા સરદારો અને શાણા સામંતો !
આ ખેમાં શું રાખવું ? અને શું પાછું મેકલવું ? એ ઉપર આપણે
એકેએક જણે પૂરતો વિચાર કરવાનો છે. આ રતનદાર એ સૂચવે છે,
કે જો શ્રીકૃષ્ણ દેવું હોય અને સુસતાનને કપાળે કંકુનો ચાંદલો કરવો
હોય, તો આ રાખો, જ્યારે પરાપૂર્વથી ગૌરવવાન એવું પૂર્વજોનું
પાણીદાર નાક અણીશુદ્ધ રાખવું હોય, અને મરણીઆ બની સ્વર્ગની
અમય વાટે હસતે મુખે સંચરવું હોય. તો રણવીરને છાજતી એવી
આ દેવી લવાનીને બેટો, હર્ષથી ચૂમો, આનન્દથી વધાવી લ્યો.

નામદર્દને શાણગારવા સહામે પડેલો હાર છે,
ને મર્દ હો તો મર્દને આ છાજતી તરવાર છે.
આ હારને વહાલો કરી કીર્તિ કરો ક્યાં રાખની,
સમશેર સિવકારી અગર કિંમત કરાવો લાખની.
સમજે તમે તો શાહના આ હારમાં હાની ઘણી,
સમશેરને સિવકારવામાં આખર છે આપણી.

એકથી તમારી કમરે લટકતી તરવાર કટાય છે, લખાય છે,
જ્યારે ખીગથી નેજ ધાય છે, ધોવાય છે, ઉગ્વલ થાય છે. એક
ચોકખી બીરતા બતાવે છે, જ્યારે ખીજી શરત સ્વતંત્રતા, સ્વમાન,
સન્માન, સૌર્ય અને સાચા પુરૂષત્વ સાથે સ્વધર્મપ્રેમની મહત્તાનું જ્ઞાન
કરાવે છે. એક નાક કાપે છે, જ્યારે ખીજી નાક રાખે છે. એક પૂર્વજોથી
મહા પ્રયાસે મેળવાયેલી અને વારસામાં મળેલી પવિત્ર પૂજનીય નામના
ઉપર પાણી ફેરવે છે, જ્યારે ખીજી એમાં ઉમેરો કરે છે. એક કપાળમાં
કાળી કલંકની કાલીમા ઓઢશે, જ્યારે ખીજી સ્વર્ગ અને સ્વતંત્રતાના
દારો ખોલશે.

કીર્તિ વધારે એક તો ખીજીથી કીર્તિ જાય છે,
 નહોતજવાલી એકની ખીજ વડે ભૂંસાય છે.
 ક્યાં તો તમારી જીંદગીનો મોહ આજે પરહરો,
 ક્યાં તો તમે એ મોગલોની મોજડી મ્હોમાં ધરો.
 માગી રહ્યો છે રાજકન્યા આજ દિલ્હીનો ધણી,
 કાલે ઉડી કરશે તમારી ખુદન-માની માગણી.

આ તો એની પહેલી ફૂંકતો ફૂંકાડો છે, એની દાઢમાં રહેલું
 ભયંકર જેર તો હજુ તમે હવે પછી જોશો.

અભિમાન તમને હોય જો કંઈ પણ તમારી જાતનું,
 સન્માન ને કંઈ હોય સગી સ્ત્રી સુતા ને માતાનું ?
 ને દાઢ દીલે હોય કંઈ પણ ધર્મની કે દેશની ?
 તો ઠોકરે મારો ગુલામી આ હવે હમ્મેરાની.
 સુલ્તાનને દઈ દીકરી ક્યાં તો સલામીઓ ભરો.
 ક્યાં તો પછી કાયર બની કાળુ કરો, ફૂંખી મરો.

શાણા સરદારો ! હૃદયના કુંડાણને વાસેલા મજબૂત તાળાઓ
 જ્ઞાન-ચાવીઓથી ખોલો, અને પછી તમારા સહુનો શો અભિપ્રાય છે ?
 તે બોલો."

"સમશેર, સમશેર, સમશેર."

એકજ અવાજ ! એકજ અભિપ્રાય ! કેવળ એકજ શબ્દનું
 પહાડી ગૂંજન ! વિજગીને વેગે નાગની જીભ સમાન સમશેરો
 મ્યાનમાંથી ખહાર ઝપકા ઉડી, અને એની સાથેજ માંડલિકે પણ
 હર્ષધેતા હૃદયે આવેશમાં આવીજઈ એભૂમિ ઉપર પડેલી સમશેર ઉઠાવી
 લીધી, અને ચુમી, આંખે અડાડી. ગમે એવો ખૂબીપણ છતાંય એ
 આંખરે દજાપૂતનો અંશ હતો.

“ બોલો, દેવી ભવાનીનો જય. ”

એ પ્રયંત જયગર્જના સર્વ કોણએ ઉભા થઈ મરતક નમાવી
ઝીણી લીધી. એટલે સેનાપતિ ચુડાવને ઉભા થઈ વીરતાથી નિગળતી
વાણીમા કહ્યું:

“ સખર ! મહારાણ્યને મ્હારી વિનંતી છે, કે આવેશમાં
છેડકરાઈ ઉભા થએલા આતમામ વીર સરદારો અને સામંતોને પોતાની
લીધેલી પ્રતિજ્ઞા હમેશને માટે યાદ રહે, એટલા માટે દરેક જણ આ
દેવી ભવાનીને હાથમાં લઈ મ્હારી માફક સોગન ખાય, કે:

સંકટ સહીને સેંકડો લીધી પ્રતિજ્ઞા પાળશું,
મરતાં મુઘી માતૃભૂમિની આબરૂ સંભાળશું.
બળશું અમે સાથે અમારા શત્રુઓને બાળશું,
ન લોહીનો બદલો બરાબર લોહી રેડી વાળશું.
રજપૂત બચ્ચાની કમાનેથી છૂટેલું બાણ છે,
વિધ્યા વિના પાછું ફરે તો(આ)ભવાનીની આણ છે.”

“ શાયાશ ! મ્હારા શૂરવીર સેનાપતિ ! શાયાશ. ત્હારી વિનંતીને
હું ધણાજ પ્રેમપૂર્વક માન આપું છું. સામંતો ! સમશેરને હાથમાં
પકડી સોગન ખાવ.”

સવળા સરદારો અને સામંતોએ પોતપોતાની સમશેરો કાઢી
સોગન ખાધા. એટલે પછી માંડલિક મીરને સંબોધી બોલ્યો:

“ મીર ! જા, જવાબ ત્હને મળી ગયો છે. લે, આ ત્હારો હાર,
ને ચાત્રતો થા. ત્હારા વિષયી સમ્રાટને મ્હારો એટલો સંદેશો કહેજે,
કે રૂપનગરની રાજકન્યાનું મોહું રૂપનગરનું સૌભાગ્ય રંડાયા વિના તું
નહિજ બાળી શકે. ”

“અને પછી પણ જાળવા પામશે, તો એનું રૂપ નહિ પરંતુ એની રાખોડી.” વીર રણવીર પાછળથી ગળ્યો

“પરંતુ માંડલિક! બળીઆ સાથે બાથ ભીડવામાં મગ્ન નથી.” મીરે દાંત ઠચકચાવ્યા.

“એ વિચાર આવેલા અને મ્હોતથી ડરનાર મોગલોને સોંપ્યો. મ્હોતને મુઠ્ઠીમાં રાખી ફરનાર રાજપૂત અચ્ચાને એ ખ્યાલ ન કરવાનો હોય!

જે દેહને માટે જીવે ને દેશને માટે મરે,
રાજપૂત અચ્ચો તે કદી વિચાર એવો નહિ કરે.
જે આજરૂ ને ધર્મ ઉપર પ્રાણ મોંઘા પાથરે,
તે સિંહ આવા શિયાળોની ગર્જનાથી નહિ ડરે.

x x x x

જે શબ્દ ખાતર શિવ કાપી રહેજમાં સહામે ધરે,
તે વીર મૂર્તિ મ્હોતથી ગભરાઈ શું પાછો ફરે?
સમજી શકે ક્યાંથીજ તું સામાન્ય મોગલ દૂત તે,
સમ્રાટને કહેજે કે આ મોગલ નથી રાજપૂત છે.”

“પરંતુ આવેશમાં ઉસ્કેરાઈ જઈ આવું ઉતાવળું અને અવિચારી પગલું ભરતાં પહેલાં જેને માટે આ સેંકડોના જીવનની પાયમાલી થનારી છે, વૈમનસ્યની વેલી રોપાવાની છે, તે રાજકન્યાનો અભિપ્રાય માંડલિકે લીધો હોત તો ઠીક.”

“મ્હારો અભિપ્રાય પણ એજ છે.” કહેતી એ સાદા પરંતુ સ્વચ્છ સ્વેત ચંદ્રિકા શા વસ્ત્રોમાં શોભતી સૌન્દર્યસંપન્ન વીરબાળા પડદા પાછળથી પોતાના પિતાના સિંહાસન સમીપ અવગૂંઠન ઉભેચ્છી ઉભી રહો. સહુ કોઈ સાશ્વર્ય નજરે એની તરફ નિહાળી રહ્યા. એ વેગવંતી વાણીમાં ગળું:

“રાજપૂત વીરો અને વીરાંગનાઓ પ્રાણુ તેમજ પ્રતિષ્ઠા, શિયળ તેમજ સૌન્દર્ય ખરીદતાં અગર કાંઈને વેચતાંજ નથી, પરન્તુ એને માટે પોતે પોતાની જાતને વેચી નાખે છે. સમજ્યો? હૂન ! અને આ લાવ-લીલાં ચમકતા પથરના ટુકડાઓનો હાર.....” એટલું કહી પ્રભાવતીએ પિતાના હાથમાંથી નીચે પડેલા હાર ઉપાડી એને તોડી નાખ્યો. “લે.....હિંમત.....મહારો જવાબ આપી હતો, તે ત્હને આપી દઉં છું, અને વિશેષમાં ત્હારા રાગને માટે મહારા તરફથી આ મહારી મોજડી મોકલાવું છું. ત્હારા એ મહોનમત સમ્રાટને જઈને કહેજે, કે રૂપનગરની રાજકન્યાને અદલે તેના પગની આ મોજડીના પણ દર્શન કરવાના મળે છે, એટલું પણ ત્હારું અહોભાગ્ય ! આપી મહારા પગની આ મોજડીને પણ તું લાયક નથી. વીરભૂમિ રાજસ્થાન તે હજી મર્યું નથી, પરન્તુ મરણ-શબ પર સૂતું છે. રણાંગણમાં મૃત્યુની છેલ્લી ઉંચ લેતાં લેતાં પણ એક વાર વીર અભિમન્યુની (કૌરવોના માથા છેદવાની) ગરજ એ અચૂક સારશે. રાજપૂતોએ ભલે સ્વતંત્રતા ખોધ હોય, પરન્તુ શૌર્ય નથી ખોયું. ક્ષામ અને આરામ ભણે ગૂમાવ્યા હોય, પરન્તુ યશસ્વી નામ હજી નથી ગુમાવ્યાં. ભૂમિ ભલે જતાઈ હોય, છતાં હૈયાં હજી નથી જતાયાં.

માથા નમાવ્યા છે અને પણ માન કંઈ મૂક્યા નથી,
હેઠાં પડ્યાં આ હાથ પણ હથીયાર કંઈ ઝૂક્યા નથી.
માર્યાં શરીરો સ્થૂળ આ.....પણ શૌર્યને માર્યાં નથી,
હારી ગયા છે યુદ્ધ પણ...હિંમત હજી હાર્યાં નથી.
ભેદ્યાં આમારા દેહને.....પણ દીવ ભેદ્યાં નથી,
છેદ્યાં અમારાં વારસો પણ વંશ છેદ્યાં નથી.

આ હાથ ને હથીયાર ને હૈયાં અમારાં એજ છે,
તરવાર આ એના હજી એવાંજ તીખાં તેજ છે.
ધીરા પડયાં તોયે અડગ એવીજ આજે ધીરતા,
વર્ષો વિત્યાં તોયે હજી કાયમ અમારી (એ) વીરતા.
કંટક-ખિછાના એ અમારે આજ ફૂલની સેજ છે,
સત્તા નથી બાકી હજી શક્તિ તો એની એજ છે.

સત્તાના બળે જમીનનો ટુકડો જીત્યા, એમાં શું વળ્યું? સાચો
વિજય તો પ્રગ્નતા હૃદય જીતવામાં છે, એના હૈયાં ઉપર રાજ્ય
અલાવવામાં છે. ભારતના ખૂણેખૂણામાં હજી વીર-રત્નોની પ્રતિમા અને
પ્રતિભાઓ પડેલી છે. હાજ લલે બરેલો નથી રહ્યો, પરંતુ છૂટા-છવાયાં
જળના ફેરાંઓ તો એમાં જરૂર શોધ્યા સાંપડશે. અને આ રત્નહાર !
રમણીઓનો અલંકાર ! એ રાજહૂત ! ત્હારા એ મદાંધ સમ્રાટને મ્હારા
તરફથી એટલું જરૂર કહેજે, કે રાજસ્થાન રણવાસપ્રિય ભૂમિ નહિ,
પરંતુ રણસંગ્રામપ્રિય ભૂમિ છે. આવાં શૃંગાર-અલંકાર તો મોગલ-
ઝનાનામાં ખૂરબા નાખી ખેંચી રહેતી તમારી નકાબપોશ મોજબી અને
રંગીલી બેગમોનેજ શોભે, અહીંની બીર પુત્રી વીર પત્ની અને વીર
માતાઓને નહિ. સમશેર ઝાલી સ્વદેશ, સ્વધર્મ અને સતીત્વને માટે
સમરાંગણમાં સર્વસ્વ સમર્પણ કરી દેનારી, પોતાના પ્યારા પતિઓ
અને પુત્રોનું હસ્તે મુખે બલિદાન દેનારી, બહાદુર રાજપૂતાણીઓ
શૃંગાર શું છે? તે આવે સમયે સમજતીજ નથી. અને જ્યારે રૂપનગરની
રાજકન્યા, એક અબળા આવા રત્નહારની લાલચને ઠોકરે મારે છે,
ત્યારે પછી અહીંયાનો રઝપૂત બચ્યો તો આવા પચરંગી કાય-
કાઠીયાંની માળાને સ્પર્શેજ શાનો? જવ...તમારા સત્તાધીશ સુલતાનને
ચોકળે ચોકળું સંભળાવી દેજો, કે રૂપનગરના રણવાસો તમારા

મોગલાઈ રંગમહાલયોમાં વસતી રૂપાળી રમણીઓ અને બાંદીઓની માફક કેવળ શૃંગારપ્રિય સુંદરીઓ નથી શોભાવતી, પરંતુ ત્યાં તો કમરે કટાર ખોસી ફરનાર ધુરંધર અકબરશાહ જેવા તમારા વડવાઓની છાતી ઉપર ખંજર ધરી ઉભી રહેનાર (પાવશેરકી કટારીસે ડૂલાઈ સારી બાદશાહી) પૃથ્વીરાજની પત્ની લાલબા, અને લીમસિંહની વીરાંગના પદ્મિની જેવી મહિમાવતી મહિલાઓ શોભાવે છે. રૂપનગરની રાજકન્યા તો શું પણ એની એક સાધારણ ગુલામડીના શરીરની રાખોડી પણ ત્હને મળશે કે કેમ ? તે એક સવાલ છે. રાજકન્યા પ્રભાવતિના પતિ થવાની લાયકાત મેળવવા માટે ત્હારા મોગલ સમ્રાટને અમારી ભૂમિમાં અને અમારી જાતિમાં એક વાર નહિ પણ એકસો વાર સ્ત્રીનો અવતાર લેવો પડશે કારણ ? કે તમારો શાહ આખા ભારતવર્ષનો સત્તાધીશ થયા છતાં, પોતાનો ધર્મ શું છે ? તે સમજતો નથી, જ્યારે રૂપનગરના રાજ્યની એક સોળ વરસની કુમારિકા પોતાનો ધર્મ સમજી શકે છે. માટેજ...આ મોજડીનો અનુપમ ઉપહાર મ્હારા તરફથી ત્હારા સમ્રાટના જવાબમાં લેતો જા.” કહી રાજ્યકન્યાએ પોતાના પગમાંહેતી રત્ન જડિત મોજડી કાઢી બર્ચા દરબારમાં ફૂતના શરીર ઉપર છૂટી ફેંકી.

“શું આવ જવાબ ?”

“હા એજ જવાબ. જઈને કહેજો, કે સમ્રાટે પાછી મોકલેલી સમશેર સ્વીકારવામાં આવી છે, અને આપનું અણુસમજાયે થયેલું અપમાન ધોવા ફરીથી આ આપને યોગ્ય એવીજ ભેટ મોકલાવી છે.”

“ઉઓ રહે, મીર ! સાથે મ્હારા તરફથી એટલું પણ વધારજો, કે ધવાયેલો વનરાજ પણ જીવ કટોકટીના વખતમાં, મરતાં મરતાં

પણ કેવી કાળજી કંપાવે એવી ભયંકર ચીસ પાસે છે, એના અનુભવ તો તમને રણભૂમિમાં થશે.” સેનાપતિ રણુવીરે અધૂરો ઘડો પૂરો ભર્યો.

“તો તમે પણ યાદ રાખજો, તમારી આ ઉદ્ધતાઇનું પરિણામ પણ તમારે બદ્ધ ભયંકર ભોગવવું પડશે.” મીર એ તૂટેલો હાર અને મોજડી ઉપાડતો જતો જતો બોલ્યો.

“ગભરાશો મા, હાથે રહી તમારા સુસ્તાને આજે પાણીમાં પથર નાખ્યો છે, તો હવે છાંટા ઉડ્યા વિના નહિ રહે. અમે કદાચ આખા બિંબહશું, તોય તમે તદ્દન કારા તો નહિજ રહી જાવ.

ભરતી તમારીમાં અમારું નાવ જોકે જૂડશે,
તોપણ અમારી છાજના છાંટા તમોને ઉડશે.
અન્યાયથી ફાવ્યાંજ ને પાછાં ફરીથી ફાવશે,
નિષ્કરતામાં નામ નોંધાવ્યાજ ને નોંધાવશે.

x x x x
છેવટ અમે જો હારશું ને આપ જો નહિ હારશો,
તોપણ અમારી હાર એ મરતાં સુધી સંભારશો.
રજપૂત આ આજે હવે રૂક્યા વિના રે'શે નહિ,
આ દેહ દેશે પણ કદાપી દીકરી દેશે નહિ.

ચલાવ, જાવ, ચાલતા થાવ...” વીર રણુવીર ભરાં ચઢાવી ખુલ્લી તરવારે દૂત તરફ ધસ્યો.

માંડલિક પોતે તથા તમામ સરદારો પણ ઉભા થઇ ગયા. વખત વિચારી મીર ત્યાંથી પાછાં પગે જીવ લઇને પલાયન થઇ ગયો.

સામંત તથા સરદારો પણ એક પછી એક આજ્ઞા લઇ ત્યાંથી ચાલતા થયા. કેવળ યુદ્ધની ગુપ્ત મંત્રણા ક્યાં? ક્યારે? અને કેવી

રીતે કરવી ? તેનો વિચાર કરવાને રૂપનગરનો રાણો સેનાપતિ રણુવીર તથા રાજકન્યા પ્રભાવતિ એ ત્રણજ વ્યક્તિઓ ત્યાં રોકાયે હતી. બરાબર એજ વખતે માંડલિકે રણુવીરના કાનમાં કહ્યું :

“ રણુવીર ! અપમાનના આવેશમાં એ સીતમગર સમ્રાટનો ક્રોધ માથે ખેંચતા તો ખેંચાય ગયો છે, પણ હવે કાની મદદ પર ટક્કર ઝીલશું ? બાથ ભીડીશું ?” ડરપોક રાણાએ પાછો નિશ્વાસ નાખ્યો.

“ આપણા પોતાનાજ પગ ઉપર ! બાદઅજા ઉપર ! પારકાને વિશ્વાસે રહેનાર પ્રહેસો ખત્તા ખાય છે, મહારાજ ! મૃઝાવ મા. જેવી વીરતાથી જવાબ દેવાયો છે, તેવીજ વીરતાથી જન પણ દેવાશે, એ ખાતરી રાખજો.”

“ ભલે, જેવું રૂપનગરનું ભાવિ.”

આ વેળા રાજબાણાના આશામયી ઉર આશાના પૂરથી છલકાઈ રહ્યાં હતાં. અંતે ન્હાનકડા રૂપનગરે નાક રાખ્યું, એ વિચારે આજ એની આંખોમાં અભિમાનની અપૂર્વ ઝલક હતી. પણ.....રાજપૂતનું પાણી રાખવા જતાં આજ એણે પોતાની પ્રતિજ્ઞા ઉપર પાણી મૂક્યું હતું.

===== એ પ્રતિજ્ઞા તે એના અખંડ કૌમાર્યવ્રત ! =====

શ્રી “પુણ્ય” કૃત.

ધ ડી ભ ર ગ મ મ ત.

[મૂલ્ય:-આડ આના.]

પુખ્ત:-ચોથું.

“આગતો તણખો.”

૨। શું આ જવાબ ? રૂપનગરના મગતરા જેવા માંડલિકનો આ ફૂંકાડો !

“જ હા નામદાર ! એજ જવાબ, એવોજ જવાબ.”

“તું શું બકે છે ? ભારતમંત્રાટું એ એક એ ખેદામની છોકરીએ મોજડી મોકલી અપમાન કીધું, અને તું ત્હારા સમ્રાટું આવું હડહડતું અપમાન ભર્યા દરબારમાં એક વીર પુરૂષ થઇને નીચે મોઢે જોઇ રહ્યો ? સાંભળી રહ્યો ? સાંખી રહ્યો ?”

“ત્યારે શું કરું ખુદવિંદ ! હાથી આગળ મગતરાનો શો હિસાબ ?”

“અરે, મરી જવું જોઇતું હતું, કાફર ! પણ આવી ચણીઆ-ચોળીના ચીથરા પ્હેરનાર એક નાદાન છોકરીના પગની મોજડી તું ક્યું ઉજળું મોઢું લઇને મ્હારી પાસે ઉપાડી લાવ્યો ?”

“જહાંપનાહ ! અંદાએ તો બહુ કહ્યું, પરંતુ બોલવાથી શું વળે એમ હતું ?”

“તો આવજા ! ત્હારી તલવાર ક્યાં કટાર્છ ગઇ હતી ?”

“નામદાર ! એ વખત અને એ જગ્યા તલવાર તાણવાના નહોતાં.”

“ત્યારે શું એક છોકરીની ચૂંદડીમાં મોઢું સંતાડવાના હતા ? મીર જરા શરમા, ત્હારા કરતાં તો એ નાદાન છોકરી સારી, કે બરી સમામાં ત્હને આ મોજડી હિંમતથી ફટી મારી.

જે મર્દ થઈ લાગ્યો ઉપાડી એક સ્ત્રીની મોજડી,
એ વીરની મરદાઈ ને મરદાનગી પર થૂ પડી.
તરવાર તાણી તીવ્ર ઝૂંઝૂયા જંગ હાથ કસાયલા,
તે એક નાનૂક છોકરી સહામે ધૂન્યા ઓ ખાયલા !
એણે કટારી કાઢી ને તરવાર તહેં તાણી નહિ,
તું મર્દ એ ઓરત છતાંયે હાથમાં પાણી નહિ.
નામર્દની પેટે ઉભા રહી નામને ખોયા કયું ?
આંખો ઉઘાડી રાખીને અપમાન આ જોયા કયું ?

હું ભારતનો અધિશ્વર ! અને મ્હને આ સન્માન ! એક તુચ્છ
ઠાંકારડો આપે ! હું ધારતો હતો, કે રૂપનગરનો માંડલિક મહારી
માગણીને ધનંકાર કે અનાદર કરવાનો સ્વપ્ને પણ વિચાર કરશે નહિ,
એને અદલે એણે મહારી માગણી ઠોકરેજ મારી નહિ, કિન્તુ આવી
ભયંકર ઠેકરી કાપી. ફિકર નહિ, અસ...હવે તો ક્યાં એ નહિ, ક્યાં
હું નહિ, મીર ! ”

“ જી સરકાર ! ”

“ મોગલોનું નાક તો તું કાપી આવ્યો, આખર તો વેચી આવ્યો,
અને પાણી પણ ગૂંમાવી આવ્યો, હવે કંઈ બાકી રહ્યું છે ? બોલ,
હવે શો વિચાર છે ? ”

“ સમ્રાટ ! એ અપમાન ! એ ભૂલ ! ધોવાની મ્હને એક વાર
તક બક્ષે. ”

“ તો જા, અત્યારે ને અત્યારેજ સેનાપતિ સુલતાનસિંહની બેઠગર
માણસોની ટુકડી લઈ તું રૂપનગરથી દશ માઇલ દૂર જાયણી નાખી,
એક વાર ફરીથી એ રૂપનગરના મનિહીન માંડલિકને તેના આ ઉતા-

વળી આ જવાબને માટે વિચાર કરવાની ચેતવણી આપ, તક આપ, અને તેમ છતાં પણ તે પોતાનો વિચાર ફેરવવાની નાજ પાડે, તો તેને યુદ્ધનો પયગામ પહોંચાડી યોગ્ય શિક્ષા કરો. એ હઠીલા રાજાને અને તેની એ ગૂમાની દીકરીને જીવતાં પકડી લાવો. જાવ, હું જાતે પણ જખરી ફાજ લઈ તમને મદદ કરવા આવી પહોંચું છું.”

“જેવો દિલ્હીશ્વરનો હુકમ.”

રૂપનગરના જવાબમાં મીરને સમ્રાટ તરફથી પશુબળનો ઉપયોગ કરવાની આજ્ઞા થઈ. શહેનશાહના ઠપકાથી જેને રૂંધે રૂંધે નામેશી અને શરમતી આગ સળગી હતી, એ મોગલ દૂતે હવે એ અપમાનનો બદલો રણુમેદાનમાં ખુલ્લે રહેલો બાજ સહિત વસૂલ કરવાનો નિશ્ચય કરી સેનાપતિ સુલ્તાનસિંહને બાદશાહનો સંદેશો પહોંચાડી પાછળ આવવાનું કહી પોતાનો ઘોડો ફરી વાર રૂપનગરને રસ્તે ભારી મૂક્યો. આ વખતે તેના ટાંટીઆમાં બેવડું જોર હતું, તેના દીલમાં બેવડો ઉત્સાહ હતો, તેની આંખમાંથી અપમાન અને વૈરનું ખૂન વરસતું હતું. કારણ ! આ વખતે તે સુલેહનો સંદેશ નહિ પરંતુ યુદ્ધનો પયગામ લઈને જઈ રહ્યો હતો.

બાપડો રૂપનગરનો રાજ્યબારોટ નિર્દોષભાવે શાન્તિના ઢગલામાં સ્વમાનની સળી ચાંપી રસ્તે પડ્યો, અને એ ધુધવાતા અગ્નિમાં સેનાપતિ રણુવીરે અને રાજકન્યા પ્રભાવતીએ મળી પૂર જોરથી ફૂક મારી. એટલે પછી એ ધુમાનો-ધુધવાનો અગ્નિ બડભડાટ સળગી ઉઠ્યો. આજે એમાંથી એ આગનો તણુખો ઉડ્યો. એને આખા રૂપનગરને બરિમભૂત કરવાની મહત્વાકાંક્ષા હતી.

પછી એ આગનો તણુખો કાણે ખૂંચાવ્યો ?

પુખ્ત:-પાંચમુ.

“કંકત ચોવીસ કલાકમાં.”

રુવીર ! આમાં તમને શું લાગે છે ? ”

“ લાગવાનું શું હતું ? મોગલદૂત યુદ્ધનો પય-
ગામ લઈ હમણાજ આવી પહોંચશે. એક એક પણ
જાય છે, એ બહુજ અમૂલી જાય છે. માટે હવે તો
બીજા વિચારોને મનમાંથી રજા આપી દુસ્મન સાથે
ટક્કર ઝીલવાનીજ તાકીદે તૈયારી કરો. ”

“ રુવીર ! કદાચ દિવસ ઉપર રૂપનગરનો એક સાધારણ માંડલિક
મોગલ શહેનશાહની મહાસેના સાથે મુકાબલો કરવા મયદાને પડે ? ”

“ બરી સમામાં જે દિવસ ઉપર આ મોઢાએ જવાબ દીધો
હતો, જે શક્તિના વિશ્વાસ ઉપર આ હાથોએ તલવાર તાણી હતી, તે
દિવસ ઉપર. ”

“ આવેશ આંધળો છે, રુવીર ! આ સાહસ આપણા સર્વ
નાશનું પગથાઉ છે. આનો અંજમ શું આવશે ? એની કંઈ કલ્પના
સરખીય તું કરી શકે છે ? ”

“ મહારાજ ! જે તમે મહારોજ વિચાર જણાવ્યા માગતા હો,
મહારાજ દીલનું પાણી માપવા માગતા હો, તો હું ખુલ્લેખુલ્લું જણાવી
દઉં છું, કે રાજકન્યાને પરધર્મીના હાથમાં આપી નમાવ્યા રૂપનગરને
નાશ વિનાનું અને જીવનું જેવા માગવા કરતાં નો એના લાલચોળ
ધગધગના અંગારા અને એની ગૌરવલી બીટની રાખોડી જેવાનુંજ હું વધુ

પસંદ કરું છું રજપૂત બચ્ચો પ્રાણ કરતાંય પ્રતિષ્ઠાને વધારે ગણે છે, મહારાજ !”

“ ત્યારે આપ સર્વની હેવટની સલાહ શું એવીજ છે ? ”

“ હેલ્લા શ્વાસ સુધી સમશેર અને સમરાંગણ પ્રભુ ! જે રૂપનગર મરવાનુંજ હશે, તો એને ઉગારી શકવાની શક્તિ પૃથ્વીના પડ ઉપર પ્રાપ્તતામાં નથી. તો પછી નાહકની કાળી ટીલી કરી આપદાદાની ગૌરવાંકિત કીર્તિને શા માટે ઝાંખપ લગાડવી ? ઘોષ નાખવી ? ”

“ ભલે જેવો તમારા બધાનો વિચાર.”

x

x

x

x

નિશાદેવીએ જગત્ આસ્રને પોતાની રક્ષામરંજી સાડીનો પાલવ ઓઢાડી ઉઘાડી દીધું હતું. સમય રાત્રીના નવના સુમારનો હતો. માંડલિકના દૂપા મંત્રણાગૃહમાં રાજ્યના પાંચ મુખ્ય સામંતો આજ યવનદૂતની ધમકીનો જવાબ દેવાની દૂપી મસલત કરી રહ્યા હતા. રાણો પોતાના જન્મસ્વભાવ પ્રમાણે જવાબ આપ્યા પછી બાવિના અમંગળ બણકારાએ દીલમાં ડરી પાછા કદમ ભરવા લપસનો હતો, બ્યારે વીર સેનાપતિ રણવીર અને સામંતો એને પ્રાણના ભોગેય પ્રતિજ્ઞા અને પ્રતિષ્ઠાને વળગી રહેતા હિંમત આવી રહ્યા હતા. બરાબર એજ વખતે એક સેવકે આવી સમાચાર આપ્યા કે “મહારાજ ! બહાર ભોગત્રસમ્પાડનો દૂત પાછો આવેલો છે, અને તે આપને અત્યારેને અત્યારે...”

“ઝવ, એને કહી દ્યો, કે આજ રાતે રાજ્યના ઉતારામાં રાતવાસો કરી રહવારે દરબારમાં હાજર થાય.”

“મહારાજ ! મહેં એને બહુયે કહ્યું, પરન્તુ એ તો એવું કહે છે, કે સંદેશો બહુજ અગત્યનો હોય હાલ ને હાલ મહારાજને મળવોજ જોઈએ.”

“બલે, તો આંખે પાટા બાંધી એને અંદર લઇ આવ.”

શિર નમાવી સેવક ગયો, એટલે મીર થોડી વારમાં અંદર દાખલ થયો. એને ફરી આવેલો જોતાંજ-સાંભળતાંજ માંડલિકનું મોઢું ફિક્કડું પડી ગયું, એને પ્રશ્ન પૂછવાય એના હોઠ ન ઉઘડ્યા, પરન્તુ સેનાપતિ રણવીરે એને વીરતાથી પ્રશ્ન કર્યો: “મોગલદૂત ! આવો, યુદ્ધનું કહેણ લઇને આવ્યા છો, કે કંઈ બીજું ?”

“જો માંડલિક સમજે તો સુલેહનો સંદેશ પણ છે, અને ન સમજે તો છેવટ યુદ્ધ તો છેજ. બાદશાહે મહેને આપના ઉતાવળીઆ પગલાને માટે એક વાર ફરીથી વિચાર કરીને જવાબ આપવાની તક આપતા મોકલ્યો છે.”

“વિચાર શું કરવાનો હતો ? વિચાર કરવાનો હતો, તે કરી ચૂક્યા, જવાબ આપવાનો હતો, તે આપી ચૂક્યા. હવે ફરીને શું છે ?” રણવીરે વનરાજ સમી ગર્જના કરી.

“તો હવે સાંભળી લ્યો. હું આ વખતે એમને એમ ખાલી હાથે નથી આવ્યો. અહીંથી દશ માઈલ દૂર સેનાપતિ સુલતાનસિંહ બે હજાર મોગલ સૈનિકોની છાવણી નાખી આપના જવાબનીજ રાહ જોતો પડ્યો છે. તમારો છેલ્લો હા-ના તો જવાબ, અને યુદ્ધનું મંડાણ ! કહો માંડલિક ! હવે શો વિચાર છે ?”

“મહારાજ ! બહાર બહેન આવેલાં છે, અને વાંધો ન હોય તો તેઓ અંદર આવવાની રજા માગે છે.” પ્રતિહારે આવી રાજકપાનો સંદેશો રજુ કર્યો.

“જા, એમને ખુશીથી અંદર આવવા દે.”

રાજદૂતને છેવટનો જવાબ મળે તે પહેલાં તો ત્યાં પ્રભાવતી આવી પહોંચી. આવતાંજ એની આંખ મોગલદૂત મીર ઉપર પડી. મીરની આંખો પણ એ રાજકન્યાને જોતાંજ લાલચોળ થઇ ગઇ. તમામને શાન્ત બેઠેલાં જોતાંજ એ વીર બાળાએ સવાલ કર્યો: “બાપુ! અત્યારે ફરી પાછું આ શું છે?”

“આવ, બહેન! મોગલસમ્રાટનો રાજદૂત ફરીથી આવ્યો છે, અને આપણો છેલ્લો જવાબ માગે છે.”

“જવાબ તો એને એક વખત મળી ચૂક્યો છે, પછી ફરીથી શા માટે?”

“પણ આ વેળા જવાબ નહિ પરંતુ જાન દેવાનો છે.”

“એટલે?”

“બે હજાર મોગલ સૈનિકો સાથે સુલતાનસિંહ રૂપનગરથી દશ માઇલ દૂર છાવણી નાખી પડેલો છે. વળી કાલ થતા સુધીમાં તો બાદશાહ સલામત જાતેજ લશ્કર લઇ અત્રે ઉપરિચિત થશે. આપણને યુદ્ધની કશી પણ તૈયારી કરવાનો સમય નથી. કહે, આવા વિપરિત અને અણુધાર્યા સંજોગોમાં હવે શું કરવું? એક બાળુ એકલી તું! ત્હારી આબરૂ! જ્યારે બીજી બાળુ આખી રૂપનગરની રોકડી રૈયત! આબરૂ યા તો અંત! રાજ્ય ક્યાં તો રાજ્યકન્યા! એ બેમાંથી એકને અત્યારે પસંદ કર્યેજ છૂટકો.”

“જો સંજોગો સર્વથા એવાં વિપરિતજ હોય, તો બાપૂ! હું ત્હારી એકલી જાતને માટે આખા રૂપનગરને બરિમબૂત કરાવવા દેવાની સલાહ નથી આપતી. મોગલદૂત! જા ત્હારા એ સમ્રાટને જઇને

સંદેશો પહોંચ્યા, કે રૂપનગરની રાજકન્યા પોતાના રાજ્યને અને રૈયતને ખાતર પોતાનો હાથ દિલ્હીપતિના હાથમાં મૂકશે. સુલતાનસિંહ તથા સૈન્યને લઈ હવે તમે સત્વર પાછા વળો, અને તમારા શહેનશાહને પરમ દિવસે પ્રભાતના પ્હોરમાં પૂરતા સન્માન સાથે અહીંઆ તેડી લાવો.”

“શું ? રાજકન્યા સમ્રાટની માગણીનો સ્વિકાર કરે છે ?” રણવીર આશ્ચર્યભરી આંખે બોલી ઉઠ્યો.

“હા, જો મ્હારી એકલીને ભોગે આપી રૂપનગરની પ્રજાનું કલ્યાણ થતું હોય, તો હું મ્હારો ભોગ આપવા તૈયાર છું. ફત, જીવ, તમને જવાબ મળી ચૂક્યો છે.”

“પરંતુ એ જવાબમાં આપે એક દિવસનો વચ્ચે વિલંબ કયો છે, એનું કાંઈ કારણ ?” રાજદૂતે ખૂશ મિનજમાં પ્રશ્ન કર્યો.

“તમારા મહાન ભારતસમ્રાટનું સ્વાગત કરવાને માટે અમારા ન્હાનકડા રાજ્યને એટલો વખત તો જોઈએને ?”

“બહે, બહે, બીજું કાંઈ કહેવાનું છે ?”

“કંઈજ નહિ, કહેજો કે રૂપનગરના માંડલિકે નહિ, પરંતુ રાજકન્યાએ જાતેજ આ જવાબ મોકલાવ્યો છે.”

“બહુ સારું.”

અને બીજીજ પળે એ મોગલદૂત મીરે આવ્યો હતો, તેમ પાછો ફરી પોતાનો ઘોડો મારી મૂક્યો. સુલતાનસિંહ તથા તેના સૈન્યને પણ તેણે રસ્તે જતાં આ શુભ સમાચાર સંભળાવી પાછા ફરવાની સલાહ આપી દીધી. એના દીલમાં પોતાની આ ફતેહની વધામણી માટે બાદશાહની પાસે પ્હોંચી બારે ઈનામ મેળવવાની ઇતેજારી હતી. પરંતુ અભાગી આશા ! કોની પૂરી થઈ છે ?

જ્યારે રાજકન્યાના આ વિચિત્ર જવાબથી માંડલિક, સેનાપતિ, તથા સરદારો ફાટી આંખે જોઈ જ રહ્યા હતા.

x

x

x

x

“હા...હા...હા...હા...હા.” પ્રભાવતી દૂતના ગયા પછી પોતાના સામંત કાકાના હાથમાં તાળી આપી અડખડાટ હસી પડી. સહુ કોઈ એ શાણી રાજકન્યાના આજના આવા દીવાના વર્તનને વહેમાયા. આખરે માંડલિકથી બોલ્યા વિના ન રહેવાયું. “બહેન! અચાનક આ શું? ત્હારા વિચારમાં આમ એકાએક ફેરફાર થઈ જવાનું કારણ? એક વખત તું મોગલદૂતને મોજડીથી જવાબ આપે છે, બીજી વખત શહેનશાહની શરત સ્વિકારી તેને શાદી માટે બોલાવે છે, અને તેમ છતાં પાછી ઉપરથી તું હસે છે!”

“આપૂ! તમે મ્હારા આજના વર્તનથી વહેમાણો નહિ. એ સઘળો પ્રતાપ આપણી ઇષ્ટદેવીનો છે.”

“એવું તે શું બન્યું છે?” માંડલિકે અધીર હૈયે પૂછ્યું.

“પિતાજી! આજ રાત્રે નિત્ય નિયમ પ્રમાણે ઇષ્ટદેવીનું યથા-વિધિ પૂજન કર્યા બાદ મ્હેં હાથમાં ખુલ્લું ખડ્ગ લઈ છૂટે કેશે એ જન્મ આંખા પાસે એટલાજ શબ્દો ઉચ્ચાર્યા: “હે ભગવતી! મ્હારી અમાગીની દેખાવડી દેહને માટેજ આ બચાંકર ઉત્પાત મચ્યો છે. લાખોના સોહી રેડાય, એના કરતાં હું એકલી આ દુન્યવી માયા છોડી જઈ, એ શું ઇષ્ટ નથી? ક્યાં તો તું મ્હને મ્હારી આજ સુધીની બકિત પૂજથી પ્રસન્ન થઈ મ્હારા રાજ્યનું અને ધર્મનું ગૌરવ સાચવવાનો રસ્તો બતાવ, ક્યાં તો મ્હારો આ ભોગ તું કબૂલ કર.”

એટલું કહી જ્યાં મસ્તકપૂજા કરવા મહેં મહારં ખર્ચ ઉચું કર્યું,
ત્યાં તો દેવી-વાણી સંભળાઈ.....”

“હેં! શું દિવ્ય વાણી?”

“હા. દેવીએ મહેને કહ્યું: “પુત્રી! તારી અને તારા રાજ્યની
આખરે એકજ ઉપાયે ગચી શકે એમ છે.”

“અને તે ઉપાય?” મહેં સવાલ કર્યો.

“તારા કૌમાર્યવ્રતની પ્રતિજ્ઞાનો ત્યાગ.”

“જો મહારા રૂપનગરની પ્રતિજ્ઞા સચવાતી હોય, તો હું એ
ભોગ ઉદારતાથી આપીશ.”

“તો જા...મેવાડના રાણા રાજસિંહને તારું હૃદય અર્પણ
કરી રૂપનગરની મદદે આવવા આમંત્રણ આપ.”

“માતા! મેવાડના મહારાણા રૂપનગરના સાધારણ માંડલિકની
કન્યાનું માગું સ્વિકારશે?” મહેં દેવીને પૂછ્યું.

“એ સાદસ અને હિંમત તો હવે તારામાં જોઈએ.”

“ભલે, ધારો કે રાણાને હું મદદે બોલાવું, પરંતુ તેથી કાંઈ
ઔરંગઝેબ.....”

“ઔરંગઝેબ આ અન્યાય યુદ્ધમાં એનેજ હાથે હારશે, માટે
જા, અને ખતી શકે તો આ છેલ્લો ઉપાય અજમાવ.”

“અને એજ હિંમત ઉપર અહીં આવી રાજદૂતને તમે આવો
નિર્માળ જવાબ આપ્યો?” સેનાપતિ રણવીર ગાજ્યો.

“સેનાપતિ સાહેબ! જરા ધીરા પડો. મોગલદૂતને મીઠી લાલચ
આપી મહેં હમણાં બનાવ્યો છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ સાથે સાથે

એવાડની મદદનો માર્ગ રોકી પડેલા મોગલ સૈન્યને પણ ચાલાકીથી પાછું ફેરવ્યું છે.”

“ પરંતુ તેથી શું વળ્યું ? પરમદિવસે શહેનશાહ ઔરંગઝેબ આવી પહોંચશે, અને આ છળભેદની એને ખબર પડશે, ત્યારે શું ? ”

“ એટલા વખતમાં તો આપણે જોઈએ તેવી સંજીવ તૈયારીઓ કરી શકીશું. ”

“ કેટલા વખતમાં...? ”

“ ફક્ત એવીસ કલાકમાં. હજુ કાલનો દિવસ વચ્ચે આડો છે. અરે એક દિવસમાં તો શું બધું એક રાતમાં તો બલભલી ધમારતોના પાયા હચમચાવી શકાય છે. બાપૂ ! હવે તમે વગર વિલંબે સેનાપતિ સાથે મળી યુદ્ધની છૂપી તૈયારી કરો, અને તે દરમ્યાન હું...”

“ તું શું કરીશ ? ”

“ એવાડના મહારાણાને મદદે આવી પહોંચવા એક પત્ર લખીશ, અને પાઠવીશ. ”

“ મહારાણા તારા પત્રને માન આપશે ? ”

“ જો શુદ્ધ રાજપૂત હશે, તો આ પ્રભાવતીની માગણીને તે ઠોકરે નહિજ મારે. ”

“ એટલે શું તું પ્રેમ-પત્રિકા મોકલવા માગે છે ? ”

“ પ્રેમ-પત્રિકા નહિ પરંતુ આમંત્રણ-પત્રિકા, લગ્ન-પત્રિકા. ”

“ પરંતુ તારો એ પત્ર એને પહોંચાડીને એટલામાં કાણુ પાછો ફરશે ? ”

“ તે તમામ મ્હારે માથે. તમારે તો ફક્ત એવાડથી મદદ આવી પહોંચે, ત્યાં સુધી રૂપનગરનું રક્ષણજ કરવાનું, બસ. ”

“અને રૂપનગરનું નાક ત્યાં સુધી અણીશુદ્ધ સાચવી રાખવાનું બીડું હું ઝડપું છું, રાજકુમારી !” સેનાપતિ રણવીરે પોતાની જગ્યા ઉપરથી ઉભા થઈ દિંમત આપી.

“ તો બસ...સંભાળજો...હવે...હું જઈ છું...”

“ શક્તિ ! ત્હારી સહાય કરે.” માંડલિક પડને મુખે બોલ્યો.

બરાબર મધ્ય રાત્રે એ મંત્રણાગૃહ ખાલી થઈ ગયું. રૂપનગરના દરવાજામાંથી એક ઘોડેશ્વાર દિલ્હી તરફ અને બીજો મેવાડ તરફ દોડી રહ્યો હતો. એક મોગલદૂત હતો, બીજો રાજપૂતદૂત હતો. બંને સંદેશ પત્ર પહોંચાડવા બેઠા રહ્યા હતા. એકનું નામ **મીર** ! બીજાનું નામ **અબાવસિંહ** ! અને ફક્ત ચોવીસ કલાકમાં એ બંને પોતપોતાને ધારેલે સ્થળે પહોંચી ગયા.

===== પછી પરિણામ શું આવ્યું ? =====

—:તમે વેપારી હો તો:—

❖ નીચેનું પુસ્તક જરૂર મંગાવજો ❖

એમાં એક દિવસથી માંડીને અધિક મહિના સાથે તેર મહિનાનું ગમે તેટલા આનાની તેરીખે પા. શિ. પેન્સ અને રૂ. આના પાછની બંનેરીતે વ્યાજ ગણીને તૈયાર આપવામાં આવેલું છે.

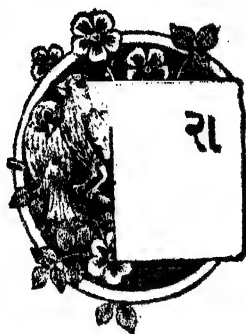
વ્યાજ ગણિત.

[૫૦૦ પાના-કપડાનું પાકું પૂઠું]

મૂલ્ય રૂ. ૩-૦-૦ (પોસ્ટેજ સાથે)

—“શ્રીસરસ્વતી મંદિર”-કલુપીઠ-સુરત.—

પુખ્ત:-છઠું.

“ સળગતી આગમાં. ”

જપૂત કુલગૌરવ વીરશ્રેષ્ઠ મહારાજા પ્રતાપ-
સિંહના પરલોકગમન પછી જો કાઠએ મેવાડની
મરી ગએલી વીરતાને ફરીથી જાગ્રત કરી
હોય, તો તે રાજો રાજસિંહ હતો. આપ્યા
રાવળના સિસોદીઆ વંશના એ વીર પુરુષે
પોતાના રાજ્યાભિષેકને દિવસેજ પોતાના પૂર્વજોની યશસ્વી કીર્તિનો પુન-
રુદ્ધાર કરવાની દ્રઢ પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી. અત્યાર સુધીમાં ઐરંગઝેબ સાથેના
ન્હાના મ્હોટા યુદ્ધોમાં એણે પોતાની અસીમ વીરતાનો પરિચય કરાવી
આપ્યો હતો, છતાં કારણ વગર હજી એને કાઠ એવો પોતાની
સંપૂર્ણ વીરતાનો મુકાબલો કરી બતાવવાનો સમય નહોતો સાંપડ્યો.
આજ લાંબે વખતે ઇશ્વરે એને એ અવસર અદ્ભુત રીતે આપ્યો આપ્યો.

ચૂડાવત, શકતાવત, રાજાવત, દૂદાવત, ઝાલા, પરમાર, હાડા,
અને રાઠોડ આદિ બિન્ન બિન્ન કુળના સરદારોથી શોભીતી એ
સભામાં રાજો રાજસિંહ મેવાડનું મહિમાવન્તુ રાજછત્ર માથે ધરાવી
રહ્યો હતો. ત્યાં એકાએક રૂપનગરના પેલા યુવાન દૂતે પ્રવેશી એના
હાથમાં એક પત્ર મુક્યો.

રાજાએ પોતાને જમણે હાથે ખેંટલા વીર સરદાર ચૂડાવતના
હાથમાં એ પત્ર આપ્યો. ચોવીસ વર્ષના એ જરયુવાન સમશેર
ખડાદુરે સહુ કાઠ સાંભળે એમ એ વાંચવા માંડ્યો.

મેવાડના વીર મહારાણા જોગ:

રૂપનગરથી લી. રાજકન્યા પ્રભાવતીના પ્રણામ. આપના શ્રી ચરણોમાં દાસીની અરજ છે, કે બાદશાહ ઝૈઝૈરંગઝેમ મહને બળાત્કારે બ્રહ્મ કરવા પોતાની પૂરતી તૈયારી સાથે રૂપનગર ઉપર ચઢી આવે છે. આવે વખતે જોને હું મહારા આશાભર્યાં ઉરમાં સ્થાન આપી ચૂકી છું, એ બાપ્પારાવળના વીરવંશજ મહારાણા રાજસિંહને યાદ કરું છું. મહને શ્રદ્ધા છે, કે મહારી-એક રાજપૂત કુમારિકાની આશરું રક્ષણ કરવાને માટે સિસોદીઆના શિરતાજ જરૂર તરવાર તાણશે, અને બહારે ચઢશે. શુદ્ધ રાજપૂત પોતાની સ્ત્રીનું શિયળ પ્રાણ જતાંય એક પરધર્મીને હાથે નહિજ લૂટાવા દે, એ મહારો દૃઢ વિશ્વાસ ખોટો ન કરે. એ માન્યતા ઉપર પાણી ન ફેરે. એથી વધુ આપને શું લખવાનું હોય ?

લી૦ આપનેજ ઝંખતી,

આપની પ્રભા.

“હૂત ! રૂપનગરની રાજકન્યાએ આ પત્ર સિવાય બીજો કાંઈ સંદેશ મોકલાવ્યો છે ?” રાજસિંહે પત્ર વંચાઈ રહ્યા બાદ હૂતને પ્રશ્ન કર્યો.”

“મહારાજ ! એ બીજો સંદેશ આ પત્રનો જવાબ મળ્યા પછી આપવાનો છે.”

“એમજ છે, તો સાંભળો, રાજસિંહનો જવાબ તમારી રાજબાળાને જઈને કહેજો, કે રાણો ઝૈઝૈરંગઝેમની સાથે લલત્તાં ડરતો

નથી, છતાં એક સ્ત્રીને ખાતર આવું બચકર સાહસ ખેડવામાં, આવા મોટા દુશ્મનને નજીવા કારણસર છોડવામાં, અને લાખો વીરલાંઓના લોહી વિનાકારણ રેડવામાં હાપણ નથી જોતો.”

“ એટલે શું મહારાજ રાજપૂતબાળાઓની આયરના સવાલને છેક નજીવો ગણે છે ?” હૂતે રાણાને હિંમતથી પ્રશ્ન કર્યો.

“ રાજહૂત ! લાખો લડવૈયાનો ભોગ આપવા કરતાં એક અબળા પોતાનો ભોગ (આપઘાત) આપી શકે છે, પોતાની આયર એ જોરની પ્યાલી મોઢે માડનાર કુમારી કૃષ્ણાની પેઠે અખંડ રાખી શકે છે.”

“ પરંતુ પ્રભુ ! એમાં ઇતિહાસના પાના ગૌરવવન્તા નથી થતા ! શક્તિ શસ્ત્ર અને સૈનિકો રાજ્ય-રક્ષણને માટે નહિ, પરંતુ રૈયતના રક્ષણને માટે છે. અને તેમાં વળી આ તો રાજકુળની પ્રતિષ્ઠાનો સવાલ છે.” જમણે હાથે વિરાજેલા વીર યુવાન ચૂડાવને ઊભા થઈ ટીકા કરી.

“ તો રૂપનગરના રાજકુળ ને રાજકન્યાની રક્ષા કરવાને ત્યાંના વીરોએ કયાં હાથમાં ચૂડીઓ પહેરી છે ? શરીરે ચૂંદડીઓ ઝોઢી છે ?”

“ છતાંય આશ્રયે આવેલાને તો મહારાજે મદદ કરવીજ જોઈએ.” હૂતે દલીલતું ખંડન કર્યું.

“ બહે, તો જોઈશું, અત્યારે તો જાવ, એ ત્રણ દિવસમાં વિચાર કરી જવાબ મોકલાવીશું.”

“ વિચાર કરવાનો વખત હવે નથી રહ્યો, મહારાજ ! આવતી કાલે પ્રભાતે તો મોગલસમ્રાટ આતી પહોંચશે, અને પહોંચી વળવાનું છે, એટલે જે વિચાર કરવો હોય, જે કંઈ જવાબ આપવો હોય, તે અત્યારે, આ પળેજ મળી જવો જોઈએ.”

“એવું અવિચારી અને ઉતાવળીકું પગલું અમારાથી ભરી શકાય એમ નથી.”

“તો શું મહારાણા મદદે જવાને ચોકખી ના પાડે છે?”
વીર ચૂડાવત ફરીથી ગજર્યો.

“ચૂડાવત ! વિના કારણ અને વગર વિચારે આમ પારકી પંચાતમાં પડવું, સળગતી આગમાં ઝંપલાવવું, હું ચોગ્ય ધારતો નથી.”

“મહારાણા ! અવિનયની ક્ષમા કરશો, પણ આ કંઈ એક સાધારણ સ્ત્રીનો સવાલ નથી, બદકે એક રાજકન્યાના શિયળ ધર્મનો સવાલ છે, આખી રાજપૂત જાતિની આબરૂના અપમાન અને કલંકનો સવાલ છે. જે આપ એ અનાથ બાળાની માગણી નહિ સ્વિકારો, એની અંતરની આશા નહિ પૂરો, અને એની રક્ષા માટે એ સળગતી આગમાં નહિ ફૂટો, તો શું એને મ્હેંછોના હાથમાં જવા દેશો ? શું રાજસ્થાનમાંથી રાજધર્મનો, અને ક્ષાત્રતેજનો લોપ થઈ ગયો છે ? જે સ્ત્રીઓના સતીત્વનું રક્ષણ કરવા માટે આપણા લાખો પૂર્વજોએ પોતાના મોંઘા પ્રાણ અર્પ્યા છે, તેજ મેવાડના અધીશ્વર શું એક રાજબાળાને મોગલ ઝનાનામાં અનિચ્છા છતાં બળાત્કારે ધસડી જવાતી આ આંખોથી જોઈ રહેશે ? મેવાડના આજના મહારાણાને શરણે આવેલી એક સંજાતિય અબળા આત્મહત્યા કરી આપનું નામ કલંકીત કરશે ?

જે વીર હો તો વીરને આવાં વચન છાજે નહિ,
ને હોય પાણી આલમાં તો (તે) આ રીતે ગાજે નહિ.
અગ્નિ સળગતો હોય તો દિલ આ રીતે દાઝે નહિ,
ને દૂધ રજપૂતાણીનું આવી રીતે લાજે નહિ.

આમહ તમોને એટલા માટેજ આજે હું કરું,

ઇતિહાસમાં અંકક જશે નહિ તો તમારી આખર.

અને મેવાડના રાજવંશને કપાળે મ્હોટેલું એ કલંક પછી કેમે
કરી શીટવાતું નથી, સારા રાજસ્થાનમાં મેવાડનું હંચું જોતું મહિમા-
વન્તુ મુખડું આજ પછી હમેશાને માટે નીચે જોતું થશે, મહારાજ !

જો તક મળી છે તો હકાવો લાલ આ સંજોગમાં,

તલવાર છે તો દયો તમે તે આ વખતે ઉપયોગમાં.

જો સ્ત્રીઓને રક્ષો નહિ તો રાજ આ શા કામના ?

પાછો ફરે આ દૂત એમાં શી તમારી નામના ?

દીવો અખંડિત ઝગઝગે...આજે તમારા કૂળમાં,

શાને બૂઝાવી...મેળવો છો, તેજ એનું મૂળમાં ?

જીવનાર આમાં એક છે...મરનાર જો કે લાખ છે,

પણ તે છતાં એ એકમાં મેવાડનું આ નાક છે.

માટે મહારાજના અભિપ્રાયથી મ્હારો અભિપ્રાય તો આજ
જૂદોજ છે. ”

“વીર ચૂડાવત ! તું હજી યુવાન અવસ્થામાં છે. આપણાથી
એવું અવિચારી સાહસ નજ થવું જોઇએ, જોયી આપણી પાછળ
જગતને ઇતિહાસમાં કહેવાતું મળે, કે રાણા રાજસિંહે એક યુવાન
સરદારની અક્ષમે ચાલી બાલિશતા વાપરી, બાદશાહ સાથે લઢી નાહકતું
રાજ્ય ગુમાવ્યું. બાકી રાણા હુમીર, સાંગાજી, કુંભાજી અને પ્રતાપ-
સિંહની પેઠે અમર નામના કરી એમને પગલે ચાલી મરવાતું તો મ્હનેય
વ્હાલું લાગે છે. ”

“તો પછી વિચાર શું કરો છો ? મહારાજ !” રૂપનગરનો
રાજદૂત ફરી પાછો વીરતાથી ગળ્યો. “એક એક ક્ષણ લંબાય છે,
તે સૈનાની ગરજ સારતી જાય છે. શું મેવાડમાં અધાં કોમળ હૃદયના

કાયર રાજપૂતોજ વસે છે, કે કાંઈ સ્ત્રીઓના સન્માનને માટે સળગતી આગમાં યાદોમ કરનાર નરવીરોય વસે છે ?”

“શા માટે નહિ ? રાજદૂત ! એક નહિ પણ એવા અનેક માથા ઉતારનારાં—મૂકનારાં ત્હને એવાડમાંથી મળી આવશે.” ચૂડાવતે અપમાનની આગથી સળગી જતાં સમશેર પર હાથ નાખી એને જવાબ આપ્યો.

“તો પછી અગ્નિજ્વાળાઓની આગરને માટે આત્માર્પણ કરવામાં વળી રાજપૂત વીરલાને વિચાર કેવા કરવાના હોય ? બાઇ બાઇને મદદ નહિ કરે, તો પછી કેને કરશે ? મહારાજ ! અમારૂં રૂપનગર ન્હાનકડું છે, કુમારી પ્રભાવતી હજુ તો સોળજ વરસના છે, છતાં આવા બાયલા શબ્દો એમને મ્હોડે નથી, અને ઉદયપુરના સિસોદિયા રાણાના મુખમાં આવાં બીરતાભર્યાં કાયરને શોભે એવાં શબ્દો ! શરમ છે.”

“મહારાજ ! જવાબ આપો, આ દૂતની આગળ વધતી જીમને આટલેથીજ અટકાવો. આ શરીર નાશવંત તો છેજ, ધરમાં કે ખ્હાર ગમે ત્યાં એક વખત એને કાળના ડાયામાં સમર્પણ તો કરવુંજ પડશે, તો પછી પ્રતિજ્ઞા ગુમાવી પ્રાણ રક્ષવાના પ્રયત્નો કરવા એવું કાણે કહ્યું ?

ચેતી તમે ચાલો છતાં પણ મ્હોત તો નહિ મૂકશે,
ફુનિયા કલંકિત નામ પર મૂઆ પછી પણ ધૂકશે.
પણ પ્રતિજ્ઞાના યજ્ઞમાં જે પ્રાણ પ્યારાં ધૂકશે,
તેના ચરણમાં આ જગતના માનવીઓ ઝૂકશે.

x

x

x

માટે તમે આશાભરી આ પત્રિકાના માનમાં,
દર્ઢ દયો ખુશીથી દીધ તેમજ દેહ બને દાનમાં.
જન્મત થશે જો વીરતા તો વીરની વહેશે નદી,
ને લોહીના અક્ષર લખાશે આપણાં એક દી.

એ કાળ કીર્તિસ્થાન ને કાચા કદી આ ચૂરશે,
પણ વીર રાજસ્થાનનો ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરશે.”

“ખરી વાત છે, મહારાણા !” રાજ્યના વૃદ્ધ ખારોટ હવે શૂરાતન ચઢાવવા માટે અણીને વખતે ઉભા થયા. “આપ્પા રાવળનો વંશજ મૃત્યુપચારીને છેલ્લે શ્વાસે પણ શરણાગતને “ના,” જવાબ કદાપી નહિ આપે. પ્રતાપસિંહના પ્રતાપી નામની પ્રતિષ્ઠાનું રમરણ કરી કર્તવ્યપાલનને માટે તૈયાર થાવ. મ્હેન્છોને કન્યા ન આપવા માટે જે લાખો સ્ત્રિસોદીઆ વીરોએ જનના અલિદાન દીધાં, સગાંબહાલાં અને પેટના પ્યારાં સંતાનોને નબર રહામે બકરાની માફક રેંસાઈ જતાં ફાટી આંખે જોયાં કર્યાં, જેઓએ રાજપાટ છોડી જંગલેજંગલ ભટકી ટાઢ તાપ ને ભૂખમરો વેઠી વરસોના વરસ એકાન્તવાસમાં વિતાડ્યાં, જેમણે પોતાના રાજકુમારોને બિહુકોની પેઠે રોટલાના ટુકડા માટે ફેંદન કરતાં બીની આંખોએ નિહાળ્યાં, એવા વીર પ્રતાપસિંહ સમા તેના વંશજના મુખમાંથી આવો નિષેધાત્મક જવાબ ! અને તેમાંય પાછો આ તો સ્ત્રીઓના સન્માનનો સવાલ ! મહારાજ ! હું વૃદ્ધ થઈ ગયો છું, છતાં મહારી રક્તવાહિનીઓમાં સાંગાજી અને કુંભાજીના અન્નનું પ્રતાપી રક્ત વહે છે. દેખાવમાં ડોસો છું, પરંતુ આત્મા તો હજી એવોને એવોજ યુવાન છે. શું એક રાજહંસિની રાજહંસને છોડી બગલાની સહચારિણી થશે ? પવિત્ર રાજકન્યા પરધર્મી મોગલસમ્રાટની પર્થક-શાયિની થશે ? માટે ઉઠો...સજ્જ થાવ...હૃત ! રાજકન્યાનું શ્રીફળ લાવ્યા હો, તો સાથે સાથે આપતા જાવ...”

“વીર ચૂડાવત અને અન્ય સરદારો ! શું તમારા તમામનો આજ છેલ્લો અભિપ્રાય છે ?” મહારાજએ સર્વે સરદારોની સલાહ લીધી.

“જ હા, મહારાજા ! જન દેતાં પણ જો સ્વમાન સંરક્ષાતું હોય તો અમે સર્વ એમજ કરવા તૈયાર છીએ.”

“તો પછી મહારાજ ! હવે વાર શાની ? વિચાર શાનો ?

બસ, એટલું જાણો કે આ રાણા હવે તૈયાર છે,
આ દૂત પણ જાણે કે આ મેવાડનો દરબાર છે.
છે વીરભૂમિ આ ને એમાં વીરતાનો અંશ છે,
આ દૂત પણ સમજે કે આ સિસોદીયાનો વંશ છે.
મેવાડ ને મેવાડીઓનું નામ આ મશહૂર છે,
મહારાજ ! એને કો' કે એની માગણી મંજૂર છે.”

“બલે, તો ખારોટ ! ચૂડાવતની ઇચ્છાને માન આપો, રૂપનગરની રાજકન્યાનું શીફળ સન્માન સાથે સ્વિકારો.”

રાજદૂતે શ્રીફળ આપ્યું. રાજ્યખારોટે ઉઠી મહારાજાને ચાલ્લો કરી એમના હાથમાં એ આપ્યું.

“મહારાજા ! રાજસિંહનો જય ! મેવાડનો જય !” ચૂડાવતે જયગર્જના ગર્જાવી.

“અને હવે યુદ્ધનો જ પ્રયત્ન કરવા માગતા હો, તે સાથે સાથે આ દૂતને કહી સંભળાવો.” મહારાજાએ જોખમદારી ચૂડાવતને સોંપી.

“આપ આજે અને અત્યારેજ આ દૂતની સાથે ગૂપચૂપ થોડા માણસોને લઈ રોકોડ કન્યાને વરવાને માટે રૂપનગર ચાલતા થાવ, અને હું આ સર્વ સિસોદીયા સરદારો તથા સૈનિકોને લઈને બાદશાહને રોકવા માટે રૂપનગર અને આયા વચ્ચે પડાવ નાખું છું. મહારાજા ! હું એટલું પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહું છું, કે જ્યાં સુધી આપ લત્ત કરી રાજકન્યાને લઈ ઉદયપૂર પાછા ફરતાં અંત્રામમાં

પધારશો નહિ, ત્યાં સુધી હું એ દિલ્લીપતિને રૂપનગરના કિલ્લાનું કાંગડું સરખુંથે લાળવા દઢશ નહિ.”

“પરન્તુ મહારાણા ! કુમારીએ કહેવડાવ્યું છે, કે હું એવાડના મહારાણાના કંઠમાં સાચી વરમાળા તો ત્યારેજ પહેરાવીશ, કે જ્યારે મહારાજ વિજયવન્તા બનીને પધારે. બાકી હાલમાં તો ગાંધર્વલગ્ન કરીનેજ એ પોતાનું કૌમાર્યજીવન દાંકશે.” રાજદૂતે હવે પોતાની ખીજી શરત રજુ કરી.

“ભણે તોપણ આપ રૂપનગર જવ, અને ત્યાં જઈ માંડલિકને મદદ કરો. એ હું જીવીશ, તો મહારા મહારાણાનો હાથ રૂપનગરની એ રાજકન્યાના હાથમાં મૂકવા રૂપનગર પધારીશ, અને નહિ તો મહારાજ ! યુદ્ધ મયદાનમાં પણ મહારી પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરી તમારાં છેલ્લાં દર્શન કરીનેજ મહારો છેલ્લો શ્વાસ છોડીશ.”

“ભણે, તો જવ, જોઈએ એટલાં સૈનિકો લઈ યુધ્ધની તૈયારી કરો, પણ જોજો, સંભાળજો, દગાબાજ યવનો સાથે કામ લેવાનું છે, તે ભૂલશો નહિ.

સંભાળજો સરદાર ! ઝેરી સાપ સાથે કામ છે,
જીતો અગર દયો જન બનેમાં તમારું નામ છે.
પાછો ફરી સુલ્તાન નહિ આવે તમારા લાગમાં,
આંખો મીંચી ફૂટી પડે આજે સળગતી આગમાં.

x

x

x

x

તલવાર એવી ફેરવો (કે) જમાંથી અંગારા ઝરે,
ને શૌર્ય એવું દાખવો કે સ્વર્ગથી પુષ્પો ખરે.
રે ! એક પણ મોગલ ન જોજો જીવતો પાછો ફરે,
શિક્ષા કરો એવી કે એને જીંદગીભર સાંભરે.

દૂત ! ચાલ, હું પણ અત્યારેજ રૂપનગર આવું છું.

* એવાડના મહારાણાએ અંતે આંખો મીંચી સળગતી આગમાં અંપલાવ્યું. *

પુખ્ત:-સાતમું.

“ડગમગતું” દિલ.”

વાનીને આંગણે આંખમીંચામણા અને અડપલાં કરતી એ સોળ વર્ષની સૌન્દર્યવતી સંધ્યાકુમારી તે વીર ચૂડાવતની વીરાંગના પત્ની । હાડા વંશની એ કુમારીકાને મૃદુ હૃદયે હજી દિંદુ-સંસારના સ્વર્ગીય હાવાની કંઈ કંઈ મંગળ અને મનોહર લાવનાઓ દહેરી રહી હતી એના હેતાળ અને હર્ષભીના હૈયામાં હોંસની ઉર્મી ઉછળતી હતી, આંખભડીમાં ઉન્સાદની આછી ઘેરી અને મસ્તાની મસ્તીની ખુમારી ચઢતી હતી, ચંદ્ર સમા વદનથી સુધા સમી સ્મિતધારા વરસતી હતી, અંગેઅંગથી લગ્નગની દહેરીઓ નિતરતી હતી.

પરણીને આવ્યાને, પતિનું ઘર માંડયાને હજી એને પૂરું પખવાડિયું નહોતું થયું. પીઠીની પીળાશ હજી એને અંગેથી પૂરી નહોતી ઉતરી. લગ્નનું મંગળચીર હજી એના શરીરને અને શરમાળ વદનને ઢાંકી રહ્યું હતું. પતિના આગમનની આતુર આંખે અને અધીર હૈયે રાહ જોતી એ આજ અટારીએ ઉભી હતી.

ત્યાં જોને મોઢે મૂછનો આછોજ દોરો હજી ફૂટેલો છે, એવો તરણ વીર ચૂડાવત ઘોડીને થનગન થનગન નચાવતો આંગણામાં આવી પહોંચ્યો. ઉમયની નજર એક થઇ. અતુરાગભરી આંખોએ આંખોને અને એકબીજાનાં અંતરે અંતરને ક્ષણવારમાં કંઈ કંઈ મધૂરાં સંદેશા મોકલ્યાં. સોજે કળાથી નભમાં પ્રકાશતો પૂર્ણિમાનો શશી સ્વયંદેવને ધાકે આકાશ છોડી જાણે ઝરખામાં ન સંતાયો હોય ! એવો એને કંઈક આછો

બાસ થયો, પરંતુ ખીજી પળે એ શશિપ્રભાએ મોઢું સંતાડી દીધું. એ અલૌકિક દ્રશ્ય આમણાની આંતર અદ્રશ્ય થઈ ગયું.

ઉપર આવતાંજ હાડી રાણી પતિવ્રતા સંધ્યાકુમારી પતિને પ્રેમના પુષ્પોથી વધાવવા સ્થામી દોડી, પરંતુ પોતાને જોતાંજ પ્રાણનાથનું મોઢું કંઈક મ્હાન થયેલું નિહાળતાં એ જ્ઞેમાઈ, અટકી, વિનયપૂર્વક વદીઃ “પ્રાણનાથ ! આપનું હમેશ હસતું વદન આજ ફિક્કું કેમ ? શું આજના દરબારમાં કાંઈ નવાણુની તો નથી થઈને ?”

“તેમજ છે, દેવી ! રૂપનગરની રાજકન્યાએ દિલ્હીપતિ ઔરંગઝેબને હાથે અનિચ્છાએ લુટાતા પોતાના શિયળને સંરક્ષવાને માટે મહારાણાની મદદ માગી હતી, અને...”

“અને મહારાજે તેની ના પાડી, એમજને ?”

“નહિ, નહિ, એક રાજપૂત કુમારિકાની લાજ રાખવા મ્હેં મહારાણા પાસે એની માગણી મંજૂર કરાવી છે. અને આજે અત્યારેજ હું એ ભારતસમ્રાટની સંખ્યાબંધ સેનાને રોકવા સમરાંગણમાં જઈ છું, જતાં પહેલાં તમારી રજા ચાહું છું.”

“એટલે શું મૃત્યુના મુખમાં ધસી જવાનું ખીડું મ્હારા નાથે ઝડપ્યું છે ?”

“હા દેવી ! અને આ સંગ્રામમાં રાજપૂતસેના બહુજ ન્હાની હોવાથી જીતવાની અગર જીવવાની આશા તો બહુજ થોડી છે. જો કે મૃત્યુથી હું ડરતો નથી, ખીલ્યું એટલું ખરવાનું અને જન્મ્યું એટલું જવાનું એ તો ચોક્કસજ છે...”

“ત્યારે પછી આપના વીરવદન પર આવી નિરાશાની છાયા શા માટે ?”

“તમારું મોહું જોતાં ! તમે સાંભરતાં મ્હારી વીરતા અને વીરતા પાછી પડે છે, મ્હારી હિંમત પાછી હડે છે.”

“એમ કેમ જોલો છો ? પ્રભુ !”

“પ્રિયા ! સંસારનું કયું સુખ તમે જોવા પામ્યાં છો ? અરે સુખ જોગવવાની લ્હાવા લૂંટવાની વાત તો દૂર રહી, પરંતુ કાને સાંભળવાની અને નજરે નિહાળવાની આશાય હજી અંતરમાં છે. મ્હારા હૃદયની આરાધ્ય દેવીના પૂજન હું હજી નથી કરી શક્યો, એજ મ્હારી અફસોસીનું મુખ્ય કારણ છે.”

“પ્રભુ ! અત્યારથીજ એવાં અમંગળ વચનો શા માટે ઉચ્ચારો છો ? આશા અમર છે, સત્યનો સ્થાયક સર્વેશ્વર છે, એ આપણી અંતરની અભિલાષ એક દિવસ અવશ્ય પૂરશે.”

“આલોકમાં તો નહિ, કાણુ જાણુ પછી કદાચ પરલોકમાં પૂરાય તો !” ચૂડાવતે સ્વગત મન વાળ્યું.

“પ્રિયતમ ! વિજય પ્રાપ્ત કરી જહેવાં પધારજો.”

“હાડી ! જય મેળવી પાછા ફરવાની આશા તો હવે રાખશોજ મા ! મરણ તો નિશ્ચિતજ છે, તેમ શત્રુને પીઠ દેખાડી પાછા આવવાની મ્હને વાંચતાયે નથી. એટલે આ આપણો અંતિમ મેળાપ છે.”

આંસુભીની આંખે હાડી રાણી સંધ્યાકુમારીએ પતિને વીર પોશાકની ઉપર બખ્તર પહેરાવી ઢાલ-તલવાર બાંધી. એક વીરાંગનાને ઠાજે એમ એણે ચૂડાવતની આરતી ઉતારી મંગળ તિલક કરી પૂજન કર્યું. શુદ્ધ પ્રેમે પુષ્પનો હાર પહેરાવી એ પગમાં પડી. ચૂડાવતે પોતાની હૃદયદેવીને ઉભી કરી એની બીની આંખો લૂંછી, ક્ષણભર અને હૃદય એક થઈ ગયાં.

“ત્યારે હવે હું જઈશ, દેવી ! મહારા ધનુષ્ય-બાણ લાવો.”

એના ધૂનતા હાથે ધનુષ્ય-બાણ આણી આપ્યાં. કંઠમાં રણમાળ પહેરી એ વીર સરદાર સીડી પાસે જઈ ઉભો. સતીની પાપણા પતિને વિદાય આપતાં પાણીથી બરાઈ આવી. ગમે એવી પણ આખરે એક સ્ત્રીજને ! અબળા હૃદયજને !

“દેવી ! જીવિતેશ્વરી ! આવી વેળાએ આમ આંસુ વેરવા આપને ન જાતે ! એક વીરાંગનાને છાત્રે એમ મહેતે ઉત્તેજિત કરી, પ્રેરણાપણ સીંચી હરતે મુખે વિદાય આપો.” ચૂડાવત એને છેલ્લી વારને માટે ભૂજપાશમાં બીડી એના સોનેરી વાળ ઉંચા કરતો બોલ્યો : “વીરાંગના ! તમારા સિદ્ધ સમાન સ્વામીને હવે આ રમેહની બાડમાંથી છૂટા કરો.”

“હૃદયવદ્વલ ! રણવાસના દરવાજા આજથી તમારે માટે હું બંધ કરું છું. માટે ક્યાં તો વિજયમાળા કંઠે ધરી પાછા ફરજો, ક્યાં તો પરસેકમાં આવી મહારી અધૂરી આશાઓ પૂરી કરજો.”

“હાડી ! રાજપૂત બાળા ! જતાં પહેલાં હું તમને એ શબ્દ કહેવા માંગુ છું.”

“ખુશીથી કહો, નાથ !”

“તમે રાજપૂત કન્યા છો, એક વીર પિતાની પુત્રી, અને એક વીર પતિની પત્ની છો. આપણા કૂળનો ધર્મ તમે ગદુજ સારી રીતે જાણો છો. હું મહારા કર્તવ્યનું પાલન કરવા જઈ છું, તેમજ છેલ્લા શ્વાસ સુધી તેમ કરીશ, અને આપના તરફથી પણ સતી ધર્મની-કર્તવ્ય પાલનની એવીજ-એટલીજ આશા રાખતો જઈ છું.”

“આશા શા માટે ? નાથ ! શ્રદ્ધા રાખો, વિશ્વાસ રાખો.”

“ દેવી ! યુવાની દિવાની છે, એનો પાર પામવો કઠિન છે, તેમજ સ્નેહ, સૌન્દર્ય અને સ્ત્રી એ અદ્ભુત તિપ્પીનો અંધ વિશ્વાસ પણ...”

“ તમે એ માટે બેઠ્ઠીકર રહેજો. પ્રભુ ! વણસંઘામમાં તમે તમારું ધ્યાન મહારામાં નહિ, પરંતુ શત્રુનો સંહાર કરવામાંજ રાખજો.”

એટલામાં ખહાર બચુગલ વાગ્યું. વીર ચૂકાવતે પોતાની પ્રિયતમાને હેલ્થું ચુંબન કર્યું. સીડીના પગથીઆ ઉતરતાં ઉતરતાં એ બોલ્યોઃ “ જોજો, ભૂક્ષતા નહિ, સતી ! તમારા શખ્દો યાદ રાખજો.”

ખહાર આંગણમાં એનો અશ્વ થનગની રહ્યો હતો. રાજપૂત સરદારો અને સૈનિકો એના હુકમની વાટ જોતાંજ ઉભા હતા. એણે ઘોડાની પેંગડીમાં પગ મૂકતાં ફરી પાછું ઉઘે જોયું. ઝરખામાં એના જીવનની જ્યોત શી હાડી રાણી સંધ્યા એને એકી ટસે નિહાળતી ઉભી હતી. એનો હાથ ઉંચકાયો, “ આવજો...” પણ હોઠ ન ઉઘડ્યાં. એ શંકાશીલ દીસે ઘોડીને એકી મારી. “ ચાલો.” હુકમ થયો. જોતજોતામાં એ નજર ખહાર નીકળી ગયો. ધૂળના ગોટેગોટ ત્યાં ઉડી રહ્યાં.

“ સ્વામીનું ચિત્ત મહારા સૌન્દર્યમાંજ મ્હોંટી રહ્યું છે, સમરાંગણમાં નથી. એમને આજ શંકા થઈ છે. સંધ્યા સોનેરી રંગ શોભાવશે, કે શ્યામ ? પ્રભો ! મહારા નાથના ડગમગતા દીસની એ શંકા એમની સગી આંખો સન્મુખ દૂર કરવાનું સદ્ભાગ્ય મ્હને બહે તો !.....અને નહિ તો.....” એના મોઢામાંથી આગળ ઉદ્ગાર ન સર્પા. એ ત્યાંજ મૂઝિત થઈ પડી.

* પછી એ ડગમગતું દીસ ! શંકાશીલ હૃદય ! સતીએ શરીરે સ્થિર કર્યું ? *

પુષ્પ:-આઠસું

“વીરની ગર્જના.”

આજનું મંગળ પ્રભાત રૂપનગરના માંડલિકને માટે એવો સંદેશ લાવ્યું, કે મેવાડનો મહારાણો રાજસિંહ એની મદદે આવી પહોંચ્યો છે. સેનાપાત રણવીર તથા સરદારો લઈ એમનું યોગ્ય સ્વાગત

કરવા માંડલિક છેક નગરને દરવાજો ગયો, દરમ્યાન દૂત પ્રભાવસિંહે મેવાડના દરબારમાં વીર ચૂડાવતે દાખવેલી વીરતાની વાત સંકુને રસપૂર્વક કહી સંભળાવી. પછી એ મોંઘિરા મહેમાનને તેમના સાઠ શૂરવીરો સાથે રૂપનગરના ખાસ રાજમહેલમાં ઉતારો આપવામાં આવ્યો.

આખા નગરમાં મેવાડની મદદની વાત લોકોને મોઢે રમી રહી. સરદાર તેમજ સૈનિકોમાં પણ ખેવડો ઉત્સાહ આવ્યો. પોતાની યોગ્ય આગતાસ્વાગતા થઈ રહ્યા બાદ રાજસિંહે માંડલિકને કહ્યું: “ઠાકોર ! મ્હારો શૂરવીર સરદાર ચૂડાવત બાદશાહ ઔરંગઝેબને રોકવા અહીંથી દસ માઇલ દૂર છાવણી નાખી પડેલો છે, પરંતુ શત્રુની વિશાળ સેના પાસે અમારા મુઠીમર રાજપૂતો વધારે વાર ટકી શકે એમ નથી, માટે રૂપનગરનું રક્ષણ કરવાને માટે આપણે પણ હવે જમ બને તેમ જલ્દી અહીંથી મદદ લઈ ત્યાં પહોંચી જવું જોઈએ.”

“મહારાજ ! પરંતુ તે પહેલાં કુમારી પ્રભાવતીનું આજને આજ આપ પાણીપ્રહણ કરતાં જાવ, એવી મ્હારી ઉમેદ છે.”

“માંડલિક ! રાજદૂતની સાથે તમારી વીર કન્યાએ મોકલાવેલા સંદેશ પ્રમાણે હું હાલ ગાંધર્વવિવાહ કરી મહારાજ વચન પાળવા તૈયાર છું, બાકી સાચાં રત્નહ-લગ્ન-ઉત્સવ તો જંગમાં જીતીને આવશું, ત્યારેજ ઉજવશું. અત્યારે એવી કાંઈ વિશેષ તૈયારી કરવાની જરૂર નથી.”

“જેવી આપની ઇચ્છા.”

x x x x
એ પછી રાણા રાજસિંહ તથા કુમારી પ્રભાવતી બંનેને તેમની ઇચ્છા મુજબ માતા બવાનીના મંદિરમાં માંડલિકે ગાંધર્વ-વિવાહ કરી પતિ-પત્નીના પવિત્ર બંધનથી બાંધ્યા. સર્વ શુભ ક્રિયા સહીસલામત થઈ ગયા બાદ માંડલિક તથા રાણા રાજસિંહ હવે વીર ચૂડાવતની મદદે જવાને માટે બની શકે એટલી સંગીન તૈયારી કરવા લાગ્યો, દરમ્યાન સેનાપતિ રણવીરે આ ખુશખબર માથુ મૂકી લડતાં વીર ચૂડાવતને પહોંચાડવાની સૂચના કરતાં રાણાએ રૂપનગરના રાજદૂત પ્રભાવસિંહનું નામ સૂચવ્યું. થોડી વારમાં દૂત આવી હાજર થયો. રાણાએ તેનામાં વિશ્વાસ મૂકી તેની સાથે સરદાર ચૂડાવતને એટલોજ સંદેશો કહેવડાવ્યોઃ કે “રાણા રાજસિંહ રૂપનગરની રાજકન્યાને ગાંધર્વ-વિવાહથી પોતાની પત્નીને સ્થાને સ્થાપી ચૂક્યો છે, અને હુંક વખતમાં પૂરતી મદદ સાથે માંડલિકને લઈ તમારી મદદે આવી પહોંચશે. તમારી પ્રતિજ્ઞા તમે વારતાથી પાળી છે, તેને માટે રાણાએ તમને અમિનંદન કહાવ્યા છે.”

મહારાણાનો આ સંદેશો લઈ રાજદૂત પ્રભાવસિંહે થોડો મારી મૂક્યો, બ્યારે રાણા રાજસિંહ તથા માંડલિક સૈન્ય અને સાધનોના બહોળસ્ત કરવા લાગ્યાં.

જ્યારે બીજી બાજુ મોગલદૂત મીર ભારતસમ્રાટ ઔરંગઝેબની પાસે ઇનામની આશાએ શુભ સમાચાર લઈ આવી પહોંચ્યો.

“મીર ! પાછો કેમ આવ્યો ? રૂપનગરના શા સમાચાર છે ?”

“મહારાજ ! આ વખતે રાજકન્યાએ પોતાનો વિચાર ફેરવ્યો છે, અને આવતી કાલે પ્રભાતે યોગ્ય તૈયારી સાથે પોતાનું પાણીચઢણ કરવાને માટે એણે આપને આમંત્રણ આપ્યું છે.”

“શું ? વિચાર ફેરવ્યો ?”

“હા, જહાંપનાહ ! પહેલાં તો માંડલિક નમતું આપવા ચોકબી નાજ પાડતો હતો, પરંતુ પાછળથી જ્યારે મહેં સુલતાન-સિંહના લશ્કર લઈ આવી પહોંચ્યાના સમાચાર એમને કહ્યા, ત્યારે રાજકન્યાએ જાતેજ આપની માગણી કબૂલ કરી.”

“મીર ! યુદ્ધથી ડરી પોતાનો વિચાર આમ એકાએક રાજપૂતો કદાપી પણ ફેરવે નહિ. મહેને એ કામનો સંપૂર્ણ અનુભવ છે. તું કયાંક એમના આમંત્રણનો અર્થ સમજવામાં તો નથી ભૂલ્યોને ?”

“નહિ, જહાંપનાહ ! એમની ઇચ્છાને માન આપી હું સુલતાનસિંહને પણ સૈન્ય સાથે પાછા ફરવાની સચવા આપનો આવ્યો છું, એ પણ હમણાજ આવી રહેશે.”

રાજપૂતોની આ આમંત્રણ-પત્રિકાનો અર્થ શું હશે ? તેનો ઔરંગઝેબ વિચાર કરવા લાગ્યો. ત્યાં તો એક સૈનિક શ્વાસભેર ત્યાં આવી પહોંચ્યો. કુર્નિશ બગલવી તે બોલ્યો : “શહેનશાહે હિંદોસ્તા ! સરદાર સુલતાનસિંહને પાછાં ફરતાં આપના ઘૂપા જસુસ મારફત એવી ખબર મળી છે, કે આપણા રાજદૂત મીરને રૂપનગરના માંડલિક ઠગ્યો છે. લગ્નને માટે બે દિવસની મુદતનું બંધનું બતાવી એ લોકોએ

મેવાડના મહારાણા રાજસિંહની મદદ માગી છે. માટે પૂરતી સેના સાથે એકદમ મદદ લઈ આવી પહોંચવું.”

“અને હાલ સુલતાનસિંહ ક્યાં છે?”

“ફાજ સાથે અડધે રસ્તેથી એઓ પાછા ફર્યા છે. અને યુદ્ધને માટે આપના તરફથી હુકમની રાહ જુએ છે.”

“જાવ, એને કહી દેશો, કે સુલતાન તમારી મદદે તાકીદે આવી પહોંચે છે, માટે ત્યાં સુધીમાં તમે રૂપનગરને ચારે તરફથી ઘેરી લઈ લડાઈની શરૂઆત કરો.”

“જેવો જહાંપનાહનો હુકમ.” ફત્ત સલામ બરી ત્યાંથી ચાલતો થયો.

“મીર ! જોયું કે ? સંભળ્યું કે ?”

“નામદાર ! હું તો કેવળ તરવારનીજ સફાઈ શીખ્યો છું, બાકી બોલવાની સફાઈનો અભ્યાસ મહેં મુદ્દલ નથી કર્યો.”

“અને તેથીજ તમારે એ બાહ્યજળ બુદ્ધિના અનુભવ પાસે પાછું પડે છે. હવે શીખજો, જાવ... મહોબતખાનને કહો, કે હમણાં હમણાં એક લાખ મોગલ-સૈનિકોને લઈ રૂપનગર તરફ કુચ કરવાની તૈયારી કરો. હું પણ પોશાક પહેરી હાજર થાઉં છું.”

x

x

x

x

રૂપનગરના માંડલિકને શિક્ષા કરવાને માટે એક લાખ મોગલ સૈનિકો સાથે ભારતસમ્રાટ ઐરંગઝેમ પૂર જોશથી કુચ કરી રહ્યો હતો, ત્યાં રસ્તામાંજ એને સુલતાનસિંહનો બીજો સંદેશો મળ્યો; “રાણો રાજસિંહ રૂપનગર આવી પહોંચ્યો છે. અને એનો વીર સરદાર ચૂડાવત પચાસહજાર રાજપૂતવીરોની સાથે રૂપનગરનો માર્ગ રોકી રસ્તામાં પડેલો છે. આપણા તમામ સૈનિકો જમીનદોસ્ત થયા છે. મદદ નહિ મળે, તો એક પણ સૈનિકની જીવતા રહેવાની આશા નથી.”

“ જવ, કહો કે મદદ આવી પહોંચી છે. ”

બાદશાહે દરેક સૈનિકને પોતાના અથ્થ બમણા વેગે મારી મૂકવાની આજ્ઞા કરી. લગભગ એ કલાકે ઐરાગઝેન સુલતાનસિંહની નાસીપાસ થઈ જન બચાવવા પાછી નહાસતી પંદર માણસોની ટુકડી પાસે આવી પહોંચ્યો. બાદશાહના હુકમથી સેનાપતિ મહોબતખાને સૈનિકને ત્યાજ તંબુઓ ઠોકવાની આજ્ઞા આપી દીધી. બાદ એક રકકે તાબડોતબ વીર ચૂડાવતને લખી પહોંચાડવામાં આવ્યો. એમાં લખેલું હતું, કે: “ અમે તમારી સાથે લડવા નથી આવ્યા. અમારો વિચાર હિંદુપુર આવવાનો નથી. અમે તો રૂપનગરની રાજકન્યાને વરવાને એમની આમંત્રણ-પત્રિકાને માન આપી જન લઇ આવ્યા છીએ, માટે માર્ગમાંથી ખસી જવું. વિના કારણ જળતી આગમાં અંપલાવવાની શી જરૂર છે ? ”

પરંતુ બાદશાહના એ સંદેશનો જવાબ વીર ચૂડાવતે એવો આપ્યો, કે: “ દૂત ! તારા સુલતાનને જાણને કહેજે, કે રૂપનગરની રાજકન્યા તો મેવાડના મહારાણાનું હૃદય-સિંહાસન ક્યારનીય શેલાવી ગઈ હશે ! માટે જીવતાં જવું હોય નો એ આગ્રાશકુસુમ મેળવવાની ઘેલછાને ત્યાગી દઈ સીધેસીધાં દિલ્હીનો રસ્તો લ્યો. રૂપનગર અને મેવાડના રાજ્ય ને રાણા જૂદા છે, પરંતુ રાજપૂતો કાંઈ જૂદાજૂદા નથી.

લગ્ન કરવાની તમારી હોંસ અહીં પૂરી કરો,
કંકુ મળે નહિ તો કપાળે લોહીનું તિલક કરો.
હું પદ તજી અપમાનને સન્માન માની જેરવો,
ક્યાં તો પછી દિલ્હી તરફ મોઢાં તમારાં ફેરવો.
X પણ જ્યાં સુધી અમ હાથમાં હથીઆર આ સાબૂત છે, X
ને જીવતો અહીં જ્યાં સુધી આ એક પણ રજપૂત છે.

બસ ત્યાં સુધી ડગલું તમે આગળ ભરી શકશો નહિ,
અમને ડૂબાડ્યા વિણ તમે દરિયા તરી શકશો નહિ.

માટે જો ત્હારા સુલતાનમાં હિંમત હોય, તો સહામી છાતીએ
મેદાનમાં પડી પોતાનો માર્ગ મોકળો કરે. હવે વળી સુલેહ ને શાન્તિ કેવી ?

સુલેહ કરવી હોત તો નહિ શાહ અહિંઆ આવતે,
ને લશ્કર કરવા હોત તો લશ્કર ન સાથે લાવતે.
સુલતાન સમજ્યા હોત તો આવું કદી ના કા'વતે,
રજપૂત કન્યાને અમારી બહેન કહી બોલાવતે.

× લગ્ન અમારી લૂંટવા એ શાહને જો શરૂ છે,
તો હુંય આજે જોઈ (છું) કે કોની જવા મકદૂર છે ?
આજે જણાશે શાહની સમશેરમાં શું નૂર છે ?
મેવાડ મહારૂં દૂર છે... (તો) દિલ્લી તમારૂં દૂર છે.

તમારા શાહની સેનાથી ડરીને ભાગે તે કોઈ બીજાં, આ વીર
ચૂડાવત નહિ. સમજ્યા ? માટે દૂત ! શાહને જાહેર કહેજો, કે:—

મહેમાન થઈ આવ્યા અમારે આંગણે આજે તમે,
સન્માનથી સત્કારવા સમશેર લઈ આવ્યા અમે.
એવાં અજબ આનન્દ ને હલ્લાસથી સત્કારશું,
કે જાંદગીમાં આપણે એકેકને સંભારશું.
મોગલ અને રજપૂત નક્કી આજ બે કરશું અહિં,
ક્યાં અમારૂં મેવાડ નહિ ક્યાં આપનું દિલ્લી નહિ.

જાવ...આ જવાબ લઈ ચાલતા થાવ..."કહેતાં ચૂડાવતે બાદશાહી
રૂક્મામાં તલવારની અણી ભોંકી દઈ તે દૂતની સહામે પાછો ફેંક્યો.

દૂત જવાબ લઈ ચાલતો થયો, એ પછી થોડીજ વારમાં બે
ગગનભેદી ગર્જનાથી એ સ્થાન ગાજી ઉઠ્યું.

હર હર મહાદેવ ! અલ્લા હો અકબર !

પુખ્ત:-નવમું.

“સોનેરી સંધ્યા.”

“સુરદાર ! રૂપનગરનો રાજદૂત મહારાણાનો સંદેશો

લઈ આવી પહોંચ્યો છે.”

“જા, તેને જલ્દી અહીં તેડી લાવ.”

આદર્શાદના સંદેશાનો જવાબ સમશેરથી આપીને વીર ચૂડાવતે પોતાના શૂરા સૈનિકોને મોગલ સૈન્ય ઉપર મારે આગુએથી તૂટી પડવા કહ્યું. જેમ દિપક ઉપર પતંગીઆ તૂટી પડે, એમ રાજપૂત વીરલાઓ હર હર મહાદેવની ગર્જના કરતા મોગલ સૈનિકોની ઉપર તૂટી પડ્યા. જોતજોતામાં દશદગ્ગર મોગલોના માથા ધડથી જૂદા થઈ ગયાં, પરંતુ તેમની જગ્યા પૂરવાને માટે ઔરંગઝેબ પાસે પૂરતાં ચોક્કા હતા, જ્યારે વીર ચૂડાવત પાસે પોતાના શુરવીરોની ખોટ પૂરવાને માટે નવા સૈનિકો નહોતા. જેમ જેમ વખત વીતતો ગયો, તેમ તેમ રાજપૂત સૈનિકો પરિશ્રમને લઈ પાછા હઠવા માંડ્યા, અને મોગલ સૈનિકોમાં નવીન યજની ભરતી થવા લાગી.

આ વખતે પોતાના પાંચસો શૂરા સૈનિકો સાથે ખાયલ થયેલ વીર ચૂડાવત પોતાની છાવણીમાં બેઠો બેઠો પ્રત્યેક પળે યુદ્ધના સમાચાર સાંભળી રહ્યો હતો. મહારાણાને આપેલું વચન પાળવા તે છેલ્લાં યાદગાર કેસરીઆં કરવાનાં વિચારમાં હતો. ત્યાં તો રૂપનગરનો રાજદૂત પ્રભાવસિંહ મહારાણાનો સંદેશ લઈ આવી પહોંચ્યો.

“કાણુ ! પ્રભાવસિંહ ? કહે રૂપનગરના અને રાણાના શા સમાચાર છે ?”

“મહાનાજના ગાંધર્વ—લગ્ન થઈ ચૂક્યા છે, અને સાંજ સુધીમાં તેઓ બની શકે તેટલા સૈન્યની મદદ સાથે અહીંઆ આવી રહેશે.”

“આહા ! બસ...ત્યારે તો મહારી પ્રતિજ્ઞા આજ પૂરી થઈ. અરે કાણુ છે હાબર ?”

“હ...નામદાર...” બહાર ઉભેલો પ્રતિદાર હાથ જોડી અંદર આવ્યો.

“જાવ...યુદ્ધમાં પાછા હડતા આપણા શુરવીરોને સંદેશો પહોંચાડો, કે મહારાણા રાજસિંહ રૂપનગરના માંડલિક સાથે નવી મદદ લઈ સાંજ સુધીમાં આવી પહોંચશે. અને સામંતો ! તમે પણ હવે પૂરેપૂરા શૈર્ષ્યથી ઝૂઝી એમના ઉત્સાહમાં વૃદ્ધિ કરો, જાવ.....”

“જેવી આજ્ઞા.”

“અને હવે મહારે પણ મહારાણા આવી પહોંચે. તે અગાઉ ઔરંગઝેબને મહારા હાથનું હેવટનું પાણી પતાવી દેવું જોઈએ...મહારી પ્રતિજ્ઞાની પૂર્ણાંતિ થઈ ગઈ, હવે મહેને શી પરવા છે ? પણ...” એના સ્વગત ઉચ્ચારો એટલેથીજ અટક્યા. એ ઉભો તો થયો, પરંતુ દારમાંજ એ સ્થિર થઈ ગયો. એની આંખો બીની થઈ ગઈ. પ્રતિજ્ઞાની યાદી આવતાં એને એતું ધર સાંભર્યું. જેમ જેમ એ રાજદૂતની તરફ જોતો ગયો, તેમ તેમ એને હાડી રાણી સંધ્યાકુમારીની અંખી થવા લાગી. એ પાછો ફર્યો, પોતાના બિછાનામાં પાછો પડ્યો. એના મુખમાંથી સહસા એટલા ઉદ્ગાર બહાર સરી પડ્યા.

“અને અહીં એવો વિશ્વાસપાત્ર મનુષ્ય પણ કાણુ છે ? કે જેને આ કામ સોંપાય !”

“મહેને સોંપો, સરદાર ! હું મહારા જીવના જોખમે પણ આપનું એ કામ પાર ઉતારીશ.”

વારે એ બંધ ઓરડાના દ્વાર ઉઘડ્યાં. દાસીએ દૂતને આંગળીના ધક્કારાથી અંદર આવવા કહ્યું. અંદર પ્રવેશતાંજ પ્રભાવસિંહની આંખે જે દ્રશ્ય પડ્યું, તે જોતાં એ સ્થંભી ગયો.

પતિદેવની ગેરહાજરીમાં સંધ્યાકુમારી સર્વ શૃંગાર-અલંકારનો ત્યાગ કરી સાદા સફેદ વસ્ત્રોમાં સજ્જ થઈ પોતાના પતિની પ્રતિમાનું પૂજન કરી રહી હતી. એના સોનેરી છૂટા વાળ ગરદન ઉપર થઈ પીઠ પાછળ પથરાયલા હતા. એના ગૌર કપાલમાં ગોળ કુમ્કુમનો ચંદ્રક સ્વચ્છ આકાશમાં પૂર્ણિમાના શશિ સમો શોભી રહ્યો હતો. આંખો મીંચી એ પતિવ્રતા અત્યારે પોતાના પતિદેવનું હૃદયમાં ધ્યાન ધરી રહી હતી.

થોડીવારે એની આંખો ઉઘડી. પૂજન પૂરું થતાંજ એણે પ્રતિમાને પુષ્પોથી વધાવી સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કર્યા. પછી એ દાસી અને દૂત તરફ ફરી, બોલી: “કાણુ ! તમે આવ્યા છો ?”

“જા...હા...આ સમશેર જોતાં આપની ખાત્રી થશે.”

હાડી રાષ્ટ્રીએ સ્વામીની સમશેર ઓળખી અને ચુમી. એ બીની આંખે બોલી: “દૂત ! સમાચાર અમંગળ છે ?”

“નહિ, સરદાર ચૂડાવત એકલે હાથે મોગલોના મહાભારત સૈન્ય સાથે ટક્કર ઝીલી રહ્યા છે. મહારાણા હજી રૂપનગરથી મદદ લઈ આવી પહોંચ્યા નથી. સરદાર ચૂડાવતે મ્હને આપને એટલો ઉલ્લેસ સંદેશ પહોંચાડવા મોકલ્યો છે, કે: ‘જીતવાની હવે આશાજ નથી. માટે તમારે તમારો સતીધર્મ, અન્નવી મ્હને સ્વર્ગમાં આવી મળવા તૈયાર રહેવું.’”

દૂતે આટલા શબ્દો ઉચ્ચારી મૌન સેવ્યું. પતિવ્રતા સંધ્યા પતિના આ સંદેશનો અર્થ પૂરેપૂરો સમજી ગઈ. એ સ્વગત વિચારવા

લાગી: “મહારા સ્વામીનું ચિત્ત હળુય મહારા સૌન્દર્ય માંજ છે, અને જ્યાં સુધી એમનું મન મહારામાંજ રહેશે, ત્યાં સુધી એમનાથી રણસેવમાં કંઈ પણ પરાક્રમ કરી શકાવાનું નથીજ, માટે હવે મહારો સતીધર્મ એજ છે, કે મહારા પતિના હૃદયની શંકાને મહારે મહારા લોહીથી ઘોષ પવિત્ર કરી, એમનું મહારા શારીરિક સૌન્દર્ય અને ક્ષણિક સ્નેહ તરફ હળવું દીક્ષ યુધ્ધમાંજ એકાગ્ર બનાવવું.” આવો વિચાર કરી એ વીરાંગનાએ ગંભીરતાથી પૂછ્યું: “વાર ! ખીણું કંઈ કહેવડવ્યું છે ?”

“ નહિ, બસ એટલુંજ કહ્યું હતું, કે કંઈ જવાપ આપે તો લેતો આવજો. ”

“ તો ઉભા રહો. હું એક ચીજ આપું છું, એ તમે લેના જાવ, એમને પહેંચાડજો, અને મહારા તરફથી કહેજો, કે: ‘ તમારી હાડી તમારી પહેલાંજ પોતાનો સતી-ધર્મ બળવી ચૂકી છે. માટે હવે આપના હૃદયની શંકા સમૂળી દૂર કરી, વીરતાથી રણસેવમાં જૂડી તમે તમારો સેવકધર્મ અરાખર બજાવજો, અને સ્વર્ગમાં આ પવિત્ર હૃદયને જરૂર સત્કારવા પધારજો. ”

એણે પોતાના સ્વામીની સમશેર જમણા હાથમાં ઉપાડી મ્યાન-મૂકત કરી. “ ઓ પ્રભુ ! મહારી છેવટની એટલી કમ્બો છે, કે મહારે મહારા પતિના શય સાથે એકજ ચિતામાં બાળવાનાં આવે...હૂત ! લે... આ મહારો જવાબ...” એટલું કહી પતિવ્રતા હાડી રાખી સંધ્યા કુમારીએ પોતાનું માથું કાપી પ્રભાવસિંહની સ્થાને ધર્યું.

દાસી તો એક બચકર ચીસ પાડી ત્યાંને ત્યાંજ મૂર્છિત થઈ પડી જ્યારે પ્રભાવસિંહે બીની આંખે અને ધૂનતે હાથે વીરતાથી કંપતા એ હાથમાંથી લોહી ટપકતું મસ્તક લીધું સતીનું ધડ એ પછી ભૂમિ ઉપર પડ્યું. પ્રભાવસિંહ એ વીરાંગનાના સાહસ

શરાતન અને સતીતન પ્રતિ રતબ્ધ થતો એ જવાન લઇ વિજ્ઞાને વેગે રણસંગ્રામની દિશામાં દોડ્યો.

ભારતવર્ષના ઇતિહાસમાં આ અમર અને યાદગાર દિવસ સોનેરી અક્ષરે નોંધાયો. અને એ પછી જીવન પ્રકાશને જગત્ આકાશમાંથી અસ્ત કરતી એ શ્યામલ સંધ્યા સોનેરી સંધ્યાને ઉપનામે આજ પર્થત પ્રસિદ્ધ થઇ પૂજાઇ.

❧ યૈન મુદિ ચતુર્દશીનું એ ચાંદરણું તેજ સોનેરી સંધ્યા ! ❧

પુખ્ત:-દશમું.

“રૂપેરી રાત”

“મહારાણ્યા મદદ લઇ આવી પહોંચ્યા છે.”

યાદશાહ ઔરંગઝેબના વિશાળ મોગલ સૈન્ય રહામે મુઠ્ઠીબર રાજપૂતો સાથે વીરતાથી ધૂમતઃ સરદાર ચડાવતને એક સૈનિકે આવી આ વધામણીની વાત સંભળાવી.

રાજપૂત તેમજ મોગલ ઉભય સૈન્યમાં આ સમાચાર વિજ્ઞાને વેગે ફેલાઈ ગયા. બેવડા ઉત્સાહથી મરણીઆ રાજપૂત વીરોએ હવે ખોતખોતાની તલવાર ચમકાવવી શરૂ કરી. મોગલ સૈન્ય રાજપૂતોની નવી ફોજ આવી પહોંચ્યાનું સાંભળતાંજ હિંમત હારી જઇ પ્રત્યેક પળે પાછી હાવા લાગી. ત્યાં દૂત પ્રભાવસિંહ શ્વાસથી બરાયસે મોઢે ત્યાં આગળ આવી ઉભો. તે કંઇજ મોલી શક્યો નહિ, કેવળ તેણે વસ્ત્રમાં વિંટાળેલું પેડું અણમુલું મસ્તક એની રહામે ધર્યું.

વીર ચૂડાવતે એક પલકનો. પણ વિચાર ન કરતાં એની ઉપરનું વસ્ત્ર દૂર ક્યું. વસ્ત્ર દૂર થતાંજ તેની દ્રષ્ટિ હાડી રાણીના મસ્તક ઉપર પડી. એ ટગર ટગર એની તરફ જોઈ જ રહ્યો. એની આંખમાંથી અખંડ પાણીની ધારા ચાલી. તે પછી એણે એ હાથમાં લઈ ફરી ફરી ચૂંચ્યું. એટલાના અરાખર ખે ભાગ કરી એણે. એ પોતાના ગળામાં રણુમાળની માફક લટકાવી દીધું. કેમ જાણે સાક્ષાત્ શિવજીનું ચૈદ્ર સ્વરૂપ રૂંડમાલા ધારણ કરી ન ઉભું હોય !

“કહે, દૂત ! મહારી એ પતિવ્રતાના છેલ્લા શબ્દો શું હતા ?”

દૂતે જે કંઈ નજરોનજર જોયું હતું, અને કાતોકાન સાંભળ્યું હતું, તે તમામ બીને કહે એને કહી સંભળાવ્યું. એની છેલ્લી વખતની અંતર-મજા પણ એણે ચૂડાવત સમક્ષ રડતે હૃદયે રજુ કરી દીધી.

“અને પ્રિય મિત્ર પ્રભાવસિંહ ! મહારી પ્રિયતમાની એ અંતિમ મજા પણ આજ પ્રમાણે પાર પાડવાની હું ત્હારી પાસે આશા રાખી શકું કે ?” ચૂડાવતે પ્રભાવસિંહના આભાર નીચે દમાતાં એક સ્નેહી તરીકે એની તરફ સજળ અને વિશ્વાસ આંખે હવે જોયું.

“શા માટે નહિ ? મહાપુરુષ ! જેને માટે તમે આટઆટલો અમૂલ્ય આત્મભોગ આજે અર્પી રહ્યા છો, એ અમાગી આત્મા તમારાં જીવનભર પૂજન કરે, તોય એછા છે.”

“એટલે ? હું ન સમજ્યો ! પ્રભાવસિંહ ! તું શું કહેવા માગે છે ?”

“એજ કે, સરદાર ! મહારામાં પોતાનો વિશ્વાસ અચળ રાખે.”

“એની ખાત્રી ? કાલ !”

“આ રહી.....જુઓ.....”

એટલું કહી એ દૂતે એના કાનમાં કોઈ વિચિત્ર વાત કરી, જે સાંભળતાંજ એ તેની તરફ આંખો ફાડી જોઈ રહ્યો. એની ઉપર હવે એને

સંપૂર્ણ વિશ્વાસ ખેડો. “મહારાણ્યા આવે, તો તેને કહેજો, કે તમારો ચૂડાવત પોતાની પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરી વીરતાથી રણમાં પોઢ્યો છે. બસ... એના દેહ ઉપર આંસુની નહિ પરંતુ પુષ્પની વૃષ્ટિ કરજો.” આટલો સંદેશો આપી એ મરણીએ વીર પોતાના રક્ષાસલા રજપૂત સૈનિકોને લઈ મહારાણ્યાની મદદની રાહ જોયા વિનાજ આંખો મીંચી મોગલ સૈન્યમાં ધસી ગયો.

x   x   x   x

એની એકજ પહાડી ગર્જનાએ મોગલ-સૈનિકોના કાળજાં ટંપાવી મૂક્યા. આ બાળુ નાસીપાસ થઈ પાછા હડતા પોતાના સૈન્યને પણ ઉત્સાહ દેવા ખૂદ બાદશાહ એરંગઝેબ પણ હાથી ઉપર ખેસી પાછળના ભાગમાં ઉભો હતો. વીર ચૂડાવતની આંખ એની ઉપર ગઈ. હવામાં તલવાર વીંઝતો એ વીર કેશરી લાસની માફક માથા ઉડાવતો આખું મોગલ દળ ભેડી સડસડાટ એની પાસે આવી ઉભો. એની આંખમાંથી અત્યારે આતશ અને ખૂનના પુવારા ઉડતા હતા. એ સાહસિક વીરે આ છેલ્લે પ્રસંગે પોતાની કાબેલ ઘોડીની લગામ એવી તો ચપળતાથી ખેંચી, કે એ ચાલાક પ્રાણી દુસ્મનના કદાવર હાથીની ઉપર પોતાના પગ ઠેકવવા ઉચે કૂદ્યું, અને એટલામાં તો વીર ચૂડાવતે પોતાની તેજસ્વી તલવારનો ફટકો શાહના માથા ઉપર લગાવ્યો. પરંતુ આયુષ્યનો બળિયો શાહ રહેજને માટે બચી ગયો. એના લોખંડી ટોપ ઉપર એ ધા પડ્યો, અને પડતાંજ બાદશાહ હાથી ઉપરથી ઉથલી હેઠે જમીન ઉપર પડ્યો. હજારો સૈનિકોની વચ્ચેથી એ જ્યાં ઉભો થવા જાય, ત્યાં તો વીર ચૂડાવતે આવી પોતાનો લાંબો અણીદાર ભાત્રો એની છાતી ઉપર ધર્યો. લશ્કરમાં હો-હા થઈ રહી. દૂરથી ધુળના ગોટગોટ ઉડતાં દેખાયાં. “રાણો રાજસિંહ મદદ

લકષ્મી આવી પહોંચે.” ચારે બાજુએથી ગભરાયેલું મોગલ સૈન્ય ખૂદ બાદશાહને જીવતો પકડાયેલો જોતાં જ લાગે લાગે કાઢે ત્યાં નહાસવા લાગ્યું. રક્ષાસલા રાજપૂતોએ એમની પૂંક પકડી.

“વિવાહની ઘડી અહીંજ પૂરી થાય છે, સમ્રાટ ! તો તમારે મરતાં પહેલાં કાંઈ કહેવું છે ?” વીર ચૂડાવતે બાલાની અણી ભારતસમ્રાટની છાતી ઉપર રાખી પ્રશ્ન કર્યો.

“ચૂડાવત ! તું વીર છે, જીત્યો છે, છતાં રાજપૂતવીર નિશ્ચય ઉપર કોઈ દિવસ ઘા કરતો નથી...”

“તેમ જો ત્હને જીવતદાન જોઈતું હોય, તો પાક કુરાનના સોગન ખાઈ હું જે માગણી રજુ કરું, તે મંજૂર કરવાની કખૂલાત આપ નહિ તો.....આ ક્ષણેજ.....”

“ત્હને તમારી તમામ માગણી કખૂલ છે.”

“તો સાંભળો. આજથી દશ વર્ષ સુધી તમારે ઉદયપુર કે રૂપનગર ઉપર આક્રમણ કરવું નહિ.”

પાક કુરાને શરીરના સોગન ખાઈ પાદશાહે ચૂડાવતની એ શર્ત સ્વિકારી, એટલુંજ નહિ પરંતુ આ ચુસ્ત મુસ્લીમ ધર્મપ્રેમીએ એના મુલ્ય બાદ પણ પોતાના એ શાખદોનું અક્ષરે અક્ષર પાલન કર્યું. બીજા યવન પાદશાહોની માફક એમને ગંજેબ વિશ્વાસઘાતી, વચન ભંગ કરનારો, અને સ્વાર્થ પાસે ધર્મશાસ્ત્રોને ઘોળીને પી જનારો પાદશાહ નહોતો. બલકે એક સાચો મુસલમાન હતો. અને ઇતિહાસ એની સાક્ષી પૂરે છે. કોઈ પણ કામને એની એ ધર્મધેલછા તો સ્વિકાર્યેજ છૂટકો !

એને જીવતદાન મળ્યું. એ ઉભો થયો. વીર ચૂડાવતના હાથમાં હાથમાં મેળવી એની વીરતાના વખાણ કરતાં એ બોલ્યો : “સરદાર ! આજ તો જીતે છું, પરંતુ દશ વરસ પછી આ અપમાનનો ડાઘ ઘોષ નાખવા ફરીથી જરૂર આવીશ, ત્યારે જોઈ લઈશું.”

એણે પોતાના સૈનિકોને પાછા ફરવાનો હુકમ આપી દીધો. વીર ચૂડાવને પશુ પોતાનો અશ્વ પાછો ફેરવ્યો. ત્યાં તો મહારાણા રાજસિંહ મદદ સાથે ત્યાં આવી પહોંચ્યાં. વીર ચૂડાવત કે જેનું આખું શરીર લોહીથી રંગાઈ ગયું હતું, તે જુસ્સો નરમ પડી જતાં ઘોડા ઉપર સ્થિર રહી શક્યું નહિ, છતાંય પોતાના રાણાને આ છેલ્લી ખુશખબર સ્વમુખે સંભળાવવાં એ દોડ્યો, અને જ્યાં એમને મળે, બેટે, ત્યાં તો પાછળથી કાંઈ દગાખોર યવન સૈનિકનું તીર એની પીઠ ફારી આરપાર નીકળી ગયું. “દગો...વિશ્વાસઘાત...” કહેતાંજ એ ધવાયસો વનરાજ નીચે તૂટી પડ્યો. રાણાએ પાછા ફરતાં એ મોગસોની પૂંઠ પકડવા સૈન્યને આજ્ઞા કરી, પરંતુ ચૂડાવને દક્ષ વરસના અભય-વચનના શર્તની યાદી આપી એમને આગળ વધતાં અટકાવ્યાં.

“મહારાણા ! હવે હું જઈ છું, મહારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થઈ છે, એટલુંજ નહિ, પરંતુ મેવાડનું નાક આજે અણીશુદ્ધ રહ્યું છે. આજની આ પૂર્ણિમાની રાત તે મેવાડના ઇતિહાસમાં ૩૫૨ રાત તરીકે અમર રહેશે. અને હવે આપનો હાથ લાવો...” એણે પોતાના પાસે ઘુંટણે પડેલા મહારાણાનો હાથ પોતાના હાથમાં લીધો. પાસેજ ફૂત પ્રભાવસિંહ ઉભો હતો. એને સંબોધી એ બોલ્યો: “બહેન ! આમ આવ. હવે છૂપાવવાની જરૂર નથી. તારો હાથ લાવ.”

ફૂત પ્રભાવસિંહે પોતાના માથા ઉપરનો ટોપ દૂર કર્યો. એજ રાજકન્યા પ્રભાવતી ! વીર ચૂડાવતે છેલ્લે શ્વાસે એનો હાથ મહારાણાના હાથમાં મૂક્યો. પછી એની બીની આંખો મીંચાઈ ગઈ, એ વીરે વીરભૂમિમાં પોતાનો છેલ્લો શ્વાસ છોડ્યો. પયાસ હજાર રાજપૂતોમાંથી આ વેળા ફક્ત પાંચ હજાર રાજપૂતોજ જીવતા બાકી રહ્યા હતા.

મધ્ય રાત્રીના પ્યાર વાગે મહારાણો રાજસિંહ, રૂપનગરનો માંડલિક, સેનાપતિ રણવીર અને રાજકન્યા પ્રભાવતી ચારે એ ભયાનક સોહી તરસી ભૂમિમાં હતાશ હૈયે બેઠા બેઠા રહામેની પ્રજવલિત ચિતામાં પુષ્પો નાખી રહ્યા હતા. રાજકન્યા પ્રભાવતીએ પોતાની આયરને ખાતર પ્રાણના બલિદાન દેનાર એ મહાપુરુષની હેલ્લી ધમ્ધાને માન આપી એજ ભૂમિમાં એજ જગ્યાએ (જ્યાં એણે દિલ્હીપતિને નમાવ્યો હતો.) એની પ્રિય પતિવ્રતા સંધ્યાકુમારીના મસ્તક સાથે એને અગ્નિસંસ્કાર કરી પોતાનું વચન પાળ્યું હતું. આજ એ વીરને એ ચારે હૃદયો આત્માના આંસુથી નહિ પણ પરિમલ ભર્યાં પુષ્પોથી વધાવી રહ્યા હતા, જ્યારે આકાશમાં પુનમનો ચાંદ પૂરેપૂરો ખીલી નીકળ્યો હતો.

ૐૐૐ ચૈત્રી પૂર્ણિમાની એ રૂપેરી રાત હતી. ૐૐૐ

પુષ્પ:-અગીઆરમું

“વીર પૂજન”

વાડો એ મહાપુરુષ તે વીર ચૂડાવત! મેવાડની એ મહાદેવી તે હાડી રાણી સંધ્યાકુમારી! એકે પોતાની કોમની બહેનની આયરનું રક્ષણ કરવા આત્મભોગ આપ્યો, ખીજ એ પોતાના સ્વામીના હૃદયની શંકા દૂર કરવા પોતાના સર્વસ્વનું બલિદાન દીધું.

મેવાડની એ બે મહાન વિરલ વિભૂતિના સંરમરણો ભારત સૂર્યના ઇતિહાસમાં હમેશને માટે યાદગાર રહે, એટલા માટે એ

દિગ્વિજયી યુદ્ધસ્થાને એક અમર કીર્તિસ્થંભ આજ ચણાઈ રહ્યો હતો. વૈશાખ વદિ પ્રતિપદાને એ મંગલદિને મેવાડના મહારાણાએ પ્રભાવસિંહ અથવા રૂપનગરની રાજકન્યા પ્રભાવતિનું યોગ્ય લગ્નવિધિથી પાણીચઢણ કરી પાછા ફરતાં પરિમલ બીનાં પુષ્પોથી એ આદર્શ-દંપતિ યુગલના વીર-સ્મારકના પૂજન કર્યા. સ્વર્ગધામની અપ્સરાઓએ એ દેવી દંપતિને મોતીકે વધાવ્યાં.

મેવાડને દશ વર્ષ પર્યંતનાં નિર્ભયતાનો પરવાનો સોંપી મહારાણા રાજસિંહનો જમણા હાથ સરદાર ચૂડાવત આજ રાજપૂતોના સૂર્યોદયની છેલ્લી સંધ્યા કરી ગયો હતો, દારણ મોગલ પાદશાહની આ હાર અને રાજપૂતોની આ જીત છેલ્લીજ હતી. એના મૃત્યુ પછી મોગલ શહેનશાહતના પાયામાં અપમાન હાર અને કલંકની આવી આટલી હદ સુધીની ઉધાધઓ લગાડનાર અન્ય એક પણ રાજપૂત રહ્યો રાજસ્થાનના ઇતિહાસમાં નથી પાક્યો, એટલેજ એ સંધ્યાને સોનેરી સંધ્યા ગણવામાં આવી, એટલેજ એ રાતને ઇતિહાસમાં રૂપેરી રાત આલેખવામાં આવી.

પરંતુ એ આદર્શ વીર-વીરાંગનાના મૃત્યુ પછી મોગલ શહેનશાહે પોતાની એ શર્ત પાળી કે ન પાળી ? તથા રાણો રાજસિંહ પ્રભાવતીને લઈ ઉદયપુર પાછો ફર્યો, પછી પાદશાહે શું કર્યું ? એનો ઉલ્લેખ ઇતિહાસમાં ક્યાંય પણ શોધ્યો માલમ પડતો નથી. પરંતુ એટલું તો સત્ય છે, કે ઐરંગઝેબ ચૂડાવતના મૃત્યુ પછી દિલ્હી પાછો ફરવાને બદલે રૂપનગર તરફ આગળ વધ્યો હતો. (ટાડ રાજસ્થાન ચંચ પહેલો પાનુ ૨૨૪) પરંતુ તે પહેલાં તો મેવાડનો મહારાણો રૂપનગરની રાજકન્યાને પરણી ક્યારનોય ઉદયપુર પાછો ફરી ચૂક્યો હતો.

અને હિંદુપુરમાં જે જગ્યાએ હાડી રાણીનો એ મહેલ હતો, ત્યાં એક પ્રસિદ્ધ રમારક મહારાણી પ્રભાવતીતી હૃદયથી પ્રેરણાક વખત પછી બંધાવવામાં આવ્યું. પોતાના શિયળ-રક્ષણને ખાતર જે પતિ-પત્નીએ આટલો ઉમદા ભોગ આપ્યો, પોતાના પ્રાણ ન્યો-છાવર કર્યાં, એને માટે એનું ઋણ અદા કરવા માટે એણે જીવનભર એ વિજયવન્તા વીર રમારકના પૂજન કર્યાં.

જે વીરનરની વીરતાને આ જગત્ વંદન કરે,
કૃતિહાસ ભારતવર્ષનો જે વીરનું પૂજન કરે,
જે વીરના મૃત્યુ ઉપર આકાશથી પુષ્પો ખરે,
વીરલ વિભૂતિ એ અમરપદ ને અમરકીર્તિ વરે.
કાયા પડે પણ નામ તેમજ કામ એ કાયમ રહે,
વર્ષો વિતે પણ કીર્તિના વારિ અખંડિત એ વહે.

x x x x
જેનાં અમૂલ્યાં જન આવાં યુદ્ધમાં હોમાય છે,
તેનાં યશસ્વી નામ નક્કી દુધથી ઘોવાય છે.
જે લોકને માટે જીવે ને લોકને માટે મરે,
તેની પ્રતિમાના જગત્ વંદન કરે...પૂજન કરે.
મૃત્યુસમાધિ પર સૂતો...નિર્જીવ જે કે લાગતો,
પણ છે અને રહેશે હજી એ જીવતો ને જગતો.

એની આંખો મીંચાઈ ગઈ, એ ધ્યાનસ્થ થઈ ગઈ.

* * * *
એ સોનેરી સંધ્યા ! અને એ શૂરવીર ચૂડાવત !
એમના વીર-પૂજનનો દિવસ ! ચૈત્રી પૂર્ણિમા.

ક્રેક્રેક્રે યાદ રાખ...ભારતવર્ષ ! યાદ રાખ. હ્રહ્રહ

❖ દરેકના ચાર આના ❖

— : લેખક “પુણ્ય” : —

જળસમાધી	(કાવ્ય.)	રાક્ષસી કૂતરો	(ડિટેક્ટીવ)
અમાગીની લક્ષ્મી	„	ખૂની કાણુ ?	„
રંગમાં ભંગ	„	લાલનો એકકો	„
દાનેશ્વરી કરણ	„	ચોકટનો એકકો.	„
સુધરેલી સરલા	„	મહાદેવીની મૂર્તિ	„
નવલક્ષા હીરજી	(સામાજિક)	શયતાનીલીલા	„
સમાજની સંધ્યા ભાગ-૧	„	જળકુમારી ભાગ-૧	„
સમાજની સંધ્યા ભાગ-૨	„	સરોવરની સુંદરી ભાગ-૧	„
ઝેરની પ્યાલી ભાગ-૧	„	સરોવરની સુંદરી ભાગ-૨	„
ઝેરની પ્યાલી ભાગ-૨	„	ભક્ત સુરદાસ ભાગ-૧ ધાર્મિક	„
સીતમગર સાસુ	„	ભક્ત સુરદાસ ભાગ-૨	„
વીણા-વેલી ભાગ-૧	„	ભક્ત સુરદાસ ભાગ-૩	„
વીણા-વેલી ભાગ-૨	„	ભક્તરાજ પ્રહલાદ	„
રાજ ભરથરી	(ઐતિહાસિક)	સંત તુકારામ	„
સોનેરી સંધ્યા	„	ધડીલર ગમ્મત	(હાસ્ય)
પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ ભાગ-૧	„	બે ધડી મોજ	„
પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ ભાગ-૨	„	બ્રીફલેસ બેરીસ્ટર	„

નોંધ:—વી. પી. તથા પોપ્ટેજ ખર્ચ જૂઠું પડશે. એક રૂપીઆથી
ઓછી કિંમતના માલ માટે પોષ્ટની ટીકાટો ખીડવી વી.પી.
થશે નહિ.

માલીક:— [“શ્રી સરસ્વતી મંદિર”

બુઢામી બુધર્સ. [કણપીઠ બજાર-સુરત.

❧ દરેકના ચાર આના. ❧

શયતાની સંસાર
અત્યાચારી અસરા
ભયંકર ભામીની
ડાકુની દીકરી
ઝોઝટનો ઝેઝકો
લક્ષ્મિપતિ કે લૂટારો ?
ફોનોગ્રાફ ગાયનમાળા
શ્રીકૃષ્ણ ભજનમાળા
ચતુર સુંદર ગરબાવળી

માનવ શયતાન
રાગ ભરથરી
અકલનો ઝોથમીર-૧ થી ૪
જાદુઘ વાતો
ચાલાક ચોર
લાલ દીવો
ખૂની મેના
નિર્મળા
ગઝલમાં ગીતા

❧ દરેકના બે આના ❧

ગુલબકાવલી
દીનકર મણી
નારી કે નાગણ ?
પ્રપંચી પતિવ્રતા
સતી કે શંખણી ?
શયતાનનો શિકાર
ચતુરસીંહ ડગારો-૧ થી ૪ દરેકના
તુલસીકબીરની સાખીઓ (સુરત)
ભક્ત બોડાણો
વીર ગટોરગચ્છ
પ્રેમ ઘેસો
પ્રણય લીલા
ઝવહરકા મહેશીલ
બાદશાહી ગાયનમાળા

ગઝલો હિન્દ નાની
ઝવહર મહેશીલ
ન્યુ ખુબસુરત ગાયનમાળા
ફોનોગ્રાફ ગાયનમાળા-૧ થી ૧૨
ફારસ સંગ્રહ
સંત્યનારાયણની કથા
પ્રસન્ન કથાકુંજ
ખ્યાલસાગર-૧-૨
જાદુકપટ
કામરૂદેશની ઇદ્રમળ
મહિયારી લીલાવતી
ગુરૂ ગીતા
મુમતી વિલાસ
ડાહો કે દિવાનો ?

❧ દરેકના ચાર આના ❧

અલક કુમારી
 રાજકન્યા ચંદ્રપ્રભા
 ભેદી ભોંયરં
 તેજસિંગ અને દાનસિંગ
 ગઢવી હાલો
 ઠગકન્યા વાસંતી
 કરણસિંહ
 મેનાદેવી
 ચંદ્રલતા
 સતી ભક્તિપ્રભા
 મદનપ્રભા
 શશીવદની
 ખહાદુર માનસિંહ
 સતી ગુણસુંદરી
 વિલાસ સુંદરી
 ગરુડપુરાણ
 રાજ ભોજ ને કાળીદાસ
 સંગીત લીલાવતી
 વરસાદનો કેર
 સોનેરી ટાળા
 ભુરખાવાળી કોણ ?
 લાલ ચક્ર

ઋષિરાજ પદસંગ્રહ
 જરહાળુ
 કિશોર કુમાર
 ખોલતો પલંગ
 છૂપો હુમલો
 દગાખાજ દુરમન
 જંગલમાં મંગલ
 દુઃખી સરલા
 જીવમી જનેતા
 મોરી વહુ
 જીવતી ચૂડલ
 ઝેરી ઝવેરી
 એકજ પૈસો
 રાજ નેત્રણુ
 ખૂનીની ખોપરી
 ચંપા
 પવિત્ર લીલાવતી
 દોઢ દિવસની દુનિયા
 કાળીનો એકો
 પૂલીનો એકો
 બાદુષ માછલી
 પાંચરનો પાદસાહ

કરેકના ચાર આના

પુરુષોત્તમ માસની કથા
 જાપાની જાદુગર
 મુખ્યની શેઠાણી
 ગઝલે હિન્દ (મોટી)
 રાજમહેલનું રમખાણ
 સોળ વરસની સતી
 લાલનો બાદશાહ
 ભયંકર કૂતરો
 મહાસાગરના મોળ
 પતિ કે પિશાચ ?
 ડોક્ટર કે દેવ ?
 શીરી ફરહાદ
 મહાંતરજનો ચેત્રો
 ભયંકર મૂર્તિ
 અદ્ભુત ખૂન
 હૃદયતુલ્ય મુસ્લેમીન
 માયાવી મહેલ
 ખુબસુરત ગાયનમાળા

પ્રાચીન પુરુષાર્થ બોધ
 મહાભરત (નાટક)
 કરાચીનો મુકદ્દમા
 નિહિલીસ્ટની આત્મકથા
 તિરોત્તમા
 એકજ દાવ
 જમાનાનો જલસો
 પવિત્ર કુમાર
 પવિત્રતાનો પ્રતાપ
 સૂર્ય કુમારી
 વીરનું વેર
 વિષનો વરસાદ
 ભામીનીનો ભોગ
 જગતનો જાદુગર
 પાપનું પડીકું
 મહોબત કે ખૂન ?
 નવાખખરો
 મોટીનીચંદ્ર

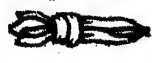

ગુજરાતના નહાના મહોટા તમામ શહેરોમાં જાહેરખબર કરનાર
 ધી ગુજરાત એડવરટાઇઝીંગ એજન્સી.

ચારખાનાનો ચક્રલો-રામપુરા-સુરત.

દરેકના ત્રણ આના

શ્રી ચરિત	હુલામણુ નેઠવો
ખીરખલ બાદશાહ	દેવતાઈ પલંગ
પારસમણી ભજન	મેના શેઠાણી
ભક્ત શિરોમણી	જશમા ઓડણ
ભજન સાગર	સતી તેજબા
ભજન બંડાર	ભામીની
સાંતસમાજ ભજનાવળી	પાપીની દશા
કન્યાવિક્રયની કૂરતા	સર્વ સાર સંગ્રહ
કહાના કુંભાર	ગુણસુંદરી
જૈતુન મહમદ હનીફ	પ્રભાત સંગ્રહ
હીમરાણી	સુરેખા હરણ
હોયલ પદમણી	અભિમન્યુનો ચક્રાવો
છેલ જરાર	નળાખ્યાન
ચંદ્રસેન વેણી પદ્મણી	મગ્ધવેધ
રાણકદેવી રાખેંગાર	પાકશાસ્ત્ર
પ્રીતમદાસની વાણી	ગજરામાર
આદિત્ય હૃદય	સદેવંત સાવળીંગા
એકાદશીની કથા	ખરાસ કસ્તુરી
ગુજબકાવલી	સુંદર કામદાર

છપાય છે] શ્રી “પુણ્ય” કૃત [છપાય છે

 કૃષ્ણા—કુમારી.

—: મુદ્રક:—આના આઠ. :—

શ્રી સરસ્વતી મંદિર—કલ્યાણીકા બજાર—મુરત.

જનરા તીરછી નજર.

(૧) તમારે ગુજરાતી હિંદી, મરાઠી, અંગ્રેજી યા સંસ્કૃત ભાષામાં ન્હાના યા મ્હોટા કોઇ પણ જાતના પુસ્તકો વેચાતાં અગર બાડે વાંચવાને જોઈતાં હોય તો !

(૨) તમારે ઘેર ખાનગી અભ્યાસને માટે અગર તો ગામડાની કે શહેરની નિશાળે ચાલતાં બાળવાના નવાં અથવા જુનાં (સેકન્ડ હેન્ડ) પુસ્તકો બેહદ સસ્તી કીંમતે ખરીદવાં હોય તો !

(૩) તમારે ઘેર બાળીને નકામા થઈ પડેલાં નિશાળના જુના પુસ્તકો અગર તો ડૉક્ટરી એન્જનીયરીંગ, કોમર્સ, લૉ વગેરે કોઇ પણ લાઇનના કોઇ પણ ભાષાના નવાં તેમજ જુનાં પુસ્તકો સારામાં સારી કીંમતે વેચાતાં આપવાં હોય તે !

(૪) તમારાં ટૂટેલાં ફાટેલાં અને ખગડેલાં પુસ્તકો અપ-ટુ-ડેટ રીતે ખંધાવી નવાં જેવા કરવાં હોય તો !

ફક્ત એકજ વખત પધારી ખાતી કરો.

જેને સારામાં સારા માસિક ગુજરાત, સાહિત્ય અને સમાલોચક તથા કેશવ હર્ષદ કવિ જેવા સમર્થ સાહિત્યકારોએ વખાણ્યું છે, તે ચાંદની અને ખાલજીવન માસિકના સુવિખ્યાત સંચાલક રા. નાગરદાસ ઈ. પટેલ કૃત.

* મૂલ્ય * ૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ ૨૫૦ પાનાં
પોસ્ટેજ સાથે ૦૦ અલંકાર. ૦૦ હીરંગી ચિત્ર
રૂ. ૧-૦-૦ ૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ ૫૫૬ પૃષ્ઠ.

એકેએક ઉગતા લેખકોને ઉપયોગી થઈ પડે એવું, મૂરઘર સાક્ષરોને ડગલે ને પગલે ઉપયોગમાં આવે એવું, અલંકાર શાસ્ત્રનું જ્ઞાન આપતું

—: ગુર્જર સાહિત્યનું એક અજમૂઢ રત્ન. :—

સોલ એન્ટ:- “શ્રી સરસ્વતી મંદિર”

(જુહાપેશ્વર એન્ડ પબ્લીશર્સ) કલુપીઠ ખનર, સુરત.

(છપાય છે.) કૃષ્ણાકુમારી

* પ્રકાશક : શ્રી સરસ્વતી મંદિર, "બુકસેલર્સ કોન્ડ પબ્લીશર્સ." *

કૃષ્ણાકુમારી — ગુનીયામ રાજીવ પાંડે — મુંબઈ. —

મુદ્રય : આઈ આના.

જા ઘડી ૫/૧૨

જીવન-સાગર
જીવન-સાગર

